

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ ТА СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

КАФЕДРА ФІНАНСІВ ТА ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

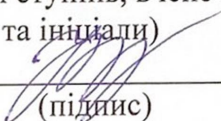
БУГАЙЧУК Богдан Олександрович
(студент групи ФБСМ-8)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

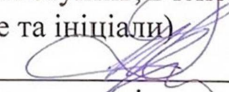
**НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В
УКРАЇНІ**

(представлена на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітньо-професійна програма «Фінанси, банківська справа та страхування»)

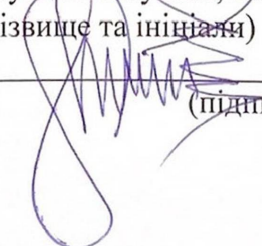
Завідувач кафедри фінансів та
цифрової економіки
д.е.н. проф. Н.Г. Виговська.
(науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)

(підпис)

Науковий керівник
к.е.н. доц. Дячек С.М.
(науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)

(підпис)

Рецензент
д.е.н., проф. Лещенчук С.Р.
(науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)

(підпис)

Житомир 2023

Анотація

Бугайчук Б.О. «Напрями розвитку системи пенсійного страхування в Україні»

Магістерська робота студента 2-го курсу денної форми навчання за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Державний університет «Житомирська політехніка». Факультет бізнесу та сфери обслуговування. Житомир, 2023.

Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел і додатків. Робота містить 3 таблиці, 11 рисунків, 2 додатки. Список використаної літератури нараховує 45 найменувань.

У першому розділі «Теоретичні основи дослідження системи пенсійного страхування» розкрито сутність та складові пенсійного страхування, наведена характеристика видів пенсійних систем, а також особливості систем пенсійного страхування в зарубіжних країнах.

Другий розділ «Стан та тенденції розвитку системи пенсійного страхування» присвячений таким питанням, як аналіз доходів та видатків Пенсійного фонду України, особливості розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні, а також напрями удосконалення системи пенсійного страхування в Україні.

Ключові слова: пенсія, пенсійне страхування, система пенсійного страхування, солідарна система, накопичувальна система

Annotation

Buhaichuk Bohdan. «Directions of development of the pension insurance system in Ukraine»

Master's thesis of a student of the 2nd year of full-time study in the specialty 072 «Finance, banking and insurance». Zhytomyr Polytechnic State University. Faculty of Business and Services. Zhytomyr, 2023.

The master's thesis consists of an introduction, two chapters, conclusions, a list of used literary sources and appendices. The work contains 3 tables, 11 figures, 2 appendices. The list of used literature includes 45 items.

The first chapter «Theoretical foundations of the pension insurance system research» reveals the essence and components of pension insurance, describes the characteristics of types of pension systems, as well as features of pension insurance systems in foreign countries.

The second section «The state and trends of the development of the pension insurance system» is devoted to such issues as the analysis of income and expenses of the Pension Fund of Ukraine, the peculiarities of the development of non-state pension insurance in Ukraine, as well as directions for improving the pension insurance system in Ukraine.

Key words: pension, pension insurance, pension insurance system, solidarity system, accumulation system

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	8
1.1. Сутність та складові пенсійного страхування	8
1.2. Характеристика видів пенсійних систем	15
1.3. Системи пенсійного страхування в зарубіжних країнах: особливості та проблеми	23
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2. СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	35
2.1. Аналіз доходів та видатків Пенсійного фонду України	35
2.2. Особливості розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні	40
2.3. Напрями удосконалення системи пенсійного страхування в Україні	48
Висновки до розділу 2	54
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ	59
ДОДАТКИ	65

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Одним із основних питань у сфері соціально-економічної політики держави виступають питання пенсійного забезпечення. Проблеми пенсійної реформи, які тривалий час були об'єктом виключно вузького кола професіоналів, останнім часом дедалі більше цікавлять представників інших сфер економічної науки. Спостерігається бурхлива актуалізація теми пенсійних реформ, оскільки пенсійна система стає однією з найбільш значимих чинників макроекономічної політики держави у міру розширення охоплення непрацездатного населення достатнім рівнем матеріального забезпечення та зі зростанням чисельності непрацездатного населення.

Національні пенсійні системи розвинених країн по-різному вирішують проблему адаптації пенсійного забезпечення громадян до зовнішніх (демографічних та економічних) чинників, що змінюються.

Адаптація відбувається в основному виходячи з традицій, що історично склалися. При цьому розвиток економіки та зростання рівня життя населення в Україні не тільки посилили вплив демографічних чинників, а й сприяли появі нових чинників, які впливають на стан пенсійної системи. Серед них такі, як зростаюча тривалість життя при скороченні народжуваності, що призводить до дисбалансу внесків та виплат; ранній вихід на пенсію; збільшення коефіцієнта залежності та навантаження на працездатне населення.

Дослідження напрямів розвитку пенсійної системи для України особливо актуально, у зв'язку з процесом реформування даної системи, що затягнувся.

Питання розвитку системи пенсійного страхування піднімалося в працях Г. М. Александрова, А. В. Бренера, Л. М. Качан, О.П. Кириленко, О.П. Коваль, Н.А. Лаврук, Л. В. Лисяк, Н.І. Нарожної, В.А. Янковського та інших науковців.

Мета магістерської роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних та практичних рекомендацій щодо визначення напрямів розвитку системи пенсійного страхування в Україні.

Відповідно до наведеної мети поставлено такі **завдання**:

- розкрити сутність та складові пенсійного страхування,
- охарактеризувати види пенсійних систем;
- встановити особливості систем пенсійного страхування в зарубіжних країнах;
- проаналізувати доходи та видатки Пенсійного фонду України;
- розкрити особливості розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні;
- визначити напрями удосконалення системи пенсійного страхування в Україні.

Об'єктом дослідження є система пенсійного страхування.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні розвитку системи пенсійного страхування.

Наукова новизна роботи полягає в удосконаленні теоретичних та практичних аспектів розвитку системи пенсійного страхування в таких елементах:

- уточнено поняття пенсії (як відкладеної частини заробітної плати самого працівника, яка є сукупністю життєвих коштів, необхідних для нормального його життєзабезпечення (і членів його сім'ї), після досягнення ним відповідних умов, що дають йому право на пенсію), виходячи з таких основних аспектів, як демографічний, соціальний та політичний;

- узагальнено моделі пенсійного забезпечення за різними ознаками: за особливостями формування фінансових ресурсів (солідарні, накопичувальні); за структурною побудови (державне пенсійне забезпечення; недержавне пенсійне забезпечення); за стратегіями (солідарна стратегія пенсійного забезпечення; накопичувальна стратегія пенсійного забезпечення; змішана стратегія пенсійного забезпечення);

- визначено загальні риси зарубіжних систем пенсійного забезпечення, що є необхідною умовою процесу формування ефективної пенсійної системи і в Україні;

- обґрунтовано недоцільність впровадження обов'язкової державної накопичувальної пенсійної системи в умовах воєнного стану та визначено

підготовчі заходи для функціонування пенсійних рахунків: проведення судової реформи, удосконалення регулювання фондового ринку, створення інфраструктури.

Методи дослідження. У процесі написання кваліфікаційної роботи використовувалися методи теоретичного пізнання та загальнологічні методи та прийоми дослідження (аналіз, узагальнення, класифікація).

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові документи України, статті, праці вітчизняних та зарубіжних науковців та нормативно-правові документи розвинених країн.

Структура та обсяг випускної роботи. Магістерська робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Сутність та складові пенсійного страхування

Наразі ринок вітчизняний ринок страхування є достатньо широким за асортиментом послуг, адже охоплює як обов'язкове страхування громадян, так і страхування будь-яких речей або видів діяльності. Як стверджують дослідники, «в умовах воєнного стану в Україні ринок страхування стрімко набирає популярність, оскільки люди хочуть відчувати захищеність в усіх напрямках життя. Один із видів страхування, який в Україні ще не користується попитом, є пенсійне страхування» [19].

Проте слід враховувати, що пенсійне забезпечення, своєю чергою, є основою соціального захисту населення. У будь-якій державі завжди будуть люди, які потребуватимуть її фінансової підтримки, одним із способів здійснення якої є надання пенсійних виплат.

В основі теорії пенсійного страхування лежить ціла низка ідей, а саме: зв'язок між трудовою діяльністю та пенсійним забезпеченням, соціальне партнерство між працею та капіталом, забезпечення з боку держави права людини на життя і більше – на рівень життя не нижче за прожитковий мінімум при реалізації різних соціальних ризиків даного виду страхування, особиста відповідальність за своє забезпечення – у випадках старості, інвалідності, а також забезпечення своїх близьких – у разі втрати годувальника.

Суспільство завжди шукало шляхи захисту від негативних наслідків ризиків. Економічна людина в розумінні економістів – раціонально мисляча, здатна вибирати максимізуючи моделі економічної поведінки. Формування пенсійного страхування наочно демонструє модель такої поведінки.

Для досягнення стабільного та сталого функціонування пенсійної системи необхідно забезпечувати допустиме та розумне поєднання державного та недержавного пенсійного забезпечення. Сучасні економічні реалії доводять, що лише за рахунок фінансових ресурсів держави неможливо забезпечити гідний рівень життя громадян пенсійного віку (без суттєвого збільшення ставок податків та (або) страхових внесків до пенсійних фондів, що може завдати непоправної шкоди національній економіці).

Розглянемо системоутворююче поняття пенсійного забезпечення – «пенсія». «В історично-правовому контексті пенсіями вважалися щомісячні виплати матеріального характеру за рахунок коштів держави, які акумулювалися в значущих фондах громадського споживання та надавалися за певний строк вислуги, з інвалідності, у разі старості, втрати годувальника, що зумовлюються строком суспільно корисної діяльності, у розмірах, які залежать від минулого заробітку працівника» [4, с. 194]. Проте цей термін нині немає однозначного тлумачення. Зокрема, пенсія може розглядатися як:

- вид грошового захисту населення,
- грошова виплата із системи соціального захисту,
- грошове забезпечення, регулярні грошові виплати, що надаються громадянам при досягненні пенсійного віку у зв'язку з інвалідністю, при втраті годувальника та в інших передбачених законом випадках;
- винагорода (наприклад, державних публічних службовців, військовослужбовців тощо).

Зупинимося на трактуванні пенсії як винагороди. Ще в античності держава виділяла тих, хто мав особливі заслуги перед Батьківщиною, і нагороджувала їх у вигляді пенсії (як це було в Стародавній Греції) або надання земельного наділу (як це було в Стародавньому Римі), що гарантувало їм забезпечення у старості або у разі хвороби. На ранніх етапах формування пенсійних систем пенсія розглядалася як милість можновладців. Коло її одержувачів було обмежено, а підстави призначення могли бути різні:

починаючи від заслуг перед Батьківщиною і завершуючи фаворитизмом. Вік призначення пенсії у відсутності важливого значення.

Вперше сам термін «пенсія» (від латинського «pension» – «виплата») з'явився в документах Паризької рахункової палати у другій половині XV ст.

Щодо пенсії, як елемента системи соціального захисту, звернемо увагу на таке. На будь-якому етапі суспільного розвитку в тій чи іншій формі діє певна система соціального захисту населення, яка виступає необхідним та суттєвим параметром устрою соціуму. Головна функція такої системи полягає у наданні допомоги людині, яка потрапила у скрутне (насамперед, матеріальне) становище, або у тому, щоб попередити можливі труднощі. Необхідність у створенні системи соціального захисту об'єктивна і, в принципі, не залежить від економічного та політичного устрою суспільства. Що ж до причин виникнення цих труднощів, можливостей їх попередження чи компенсації, то вони, навпаки, перебувають у прямій залежності від економічного та політичного устрою держави.

Пенсія спочатку нерідко призначалася тим, хто через різні життєві обставини перебував на межі виживання. Так, за римського імператора Октавіана Августа було запроваджено спеціальні посади чиновників, чиїм завданням була організація громадських робіт, а за імператора Клавдія – існували чиновники, відповідальні за піклування над сиротами. Не можна не сказати і про таку форму соціального захисту у той період, яка була безпосередньо пов'язана з громадськими організаціями (союзами). Тут особливо слід виділити так звані *collegia funeratitia*, головною метою яких було взаємне забезпечення своїм членам гідного поховання. Крім цього, дані колегії матеріально підтримували своїх членів у разі хвороби, каліцтва, виплачували допомоги сім'ї померлого.

У період феодальних громадських відносин сім'я стала основним трудовим осередком суспільства, тому турботу про хворих та літніх членів сім'ї вона брала на себе. Але й держава поступово формує систему соціального

забезпечення, запроваджуючи інститут пенсій (спочатку для військовослужбовців, цивільних та придворних чиновників), а також різні форми соціальної підтримки найбільш вразливих верств населення.

Період розвитку капіталістичних суспільних відносин приніс принципово нові моменти у розвиток системи соціального захисту. Насамперед це пов'язано з тим, що зароджується, власне, право на пенсійне забезпечення, яке знаходить законодавче закріплення. Збільшується кількість працівників, зайнятих у промисловому виробництві, виникає постійна загроза соціальних ризиків, шириться боротьба трудящих за свої права – все це змушує державу та суспільство шукати нові форми соціального захисту.

Якщо осмислювати в філософському плані це питання, то в аналізовану епоху виділяються дві основні моделі такого захисту. Одна з них – страхова модель соціального захисту. Її суть у створенні системи обов'язкового страхування з метою захисту працівників від соціальних ризиків. Пенсія в цій моделі може розглядатися як страхове відшкодування у разі настання ризиків матеріальної незабезпеченості при настанні старості, інвалідності, втрати годувальника. У другій моделі мета соціального захисту – боротьба зі злиднями. Тому пенсія тут розглядається як допомога, гарантована державою на рівні прожиткового мінімуму. Аналогом такої пенсії може виступати соціальна пенсія. Соціальні пенсії базуються на безеквівалентності відносин між її надавачем – державою та одержувачем (чітко встановленою законодавством категорією осіб), тобто спостерігається односторонній рух фінансових коштів із державного бюджету (від держави) до одержувача соціальної пенсії.

Слід також зазначити, що сучасні уявлення про пенсію у системі соціального захисту багато в чому базуються на принципах тієї чи іншої моделі соціальної держави, в якій функціонує дана система: ліберальної, яка виходить із принципу особистої відповідальності кожного члена суспільства за своє пенсійне забезпечення (існує, наприклад, у США); корпоративної, яка

базується на принципі корпоративної відповідальності за пенсійне забезпечення працівників корпорації (японська модель соціальної держави); патерналістська модель (державна бере більшу частину пенсійних зобов'язань).

«Пенсії мають на меті захистити пенсіонерів від бідності та забезпечити їм гідний рівень життя. За статистичними даними, вони є основним джерелом доходу приблизно для чверті населення європейських країн» [17].

Отже, завдання пенсії у системі соціального захисту – не допущення матеріальної незабезпеченості населення при настанні старості, інвалідності, втрати годувальника. Звідси формування у соціальній державі системи соціальних стандартів, куди входить і виплата мінімальної пенсії (наприклад, на рівні прожиткового мінімуму пенсіонера).

З настанням епохи капіталістичних суспільних відносин все наочніше став проглядатися взаємозв'язок пенсії із системою трудових відносин. І цьому є свої пояснення: розвиток пенсійного страхування безпосередньо пов'язав пенсію зі страховими внесками, які працівник разом із роботодавцем (або лише роботодавець) сплачує у відповідні фонди, з яких потім працівнику виплачується трудова пенсія. У системі обов'язкового пенсійного страхування трудові відносини породжують відносини щодо пенсійного страхування.

Саме поняття трудової пенсії передбачало участь індивіда у трудових відносинах. Дана пенсія була покликана компенсувати втрачений заробіток (компенсувати матеріальні втрати) на якомога вищому рівні при настанні страхових випадків. З іншого боку, рівень страхових виплат мав як забезпечити відтворення робочої сили самого працівника (необхідні життєві кошти), а й членів його сім'ї. При цьому на розмір страхових виплат впливають трудовий стаж та розмір номінальної нарахованої заробітної плати.

Таким чином, пенсія в системі пенсійного страхування за своєю соціально-економічною сутністю – це відкладена частина заробітної плати самого працівника, яка є сукупністю життєвих коштів, необхідних для нормального його життєзабезпечення (і членів його сім'ї), після досягнення

ним відповідних умов, що дають йому право на пенсію, а самі страхові внески – є не що інше, як частина необхідного продукту, що в умовах соціально-орієнтованої ринкової економіки постає як елемент витрат на робочу силу.

Слід звернути увагу на те, що сутність пенсії трактується дослідниками однаково як для державного, так і для недержавного пенсійного забезпечення.

Вважаємо, що під час розгляду сутності поняття «пенсія» слід виділяти такі аспекти:

1) демографічний: пенсія дозволяє підтримувати певний рівень життя значної частини населення будь-якої країни, впливати на тривалість життя та вікову структуру населення;

2) соціальний: завдяки пенсійним виплатам громадяни країни після досягнення ними пенсійного віку отримують можливість задовольняти свої потреби (безумовно, не завжди на тому самому рівні, який був характерний для періоду трудової діяльності), що забезпечує соціальну стабільність у суспільстві;

3) політичний: рівень пенсій, стабільність їх отримання громадянами впливають на ставлення населення до органів влади, держави в цілому; негативні тенденції у сфері пенсійного забезпечення відбиваються на представництві політичних партій у владних структурах, спільній політичній ситуації в країні.

Завдання пенсійного страхування можемо розкрити таким чином:

- матеріально забезпечити проживання та захистити від бідності при настанні старості, і в інших випадках, встановлених законодавством та пенсійними договорами;

- надати гарантований дохід після завершення трудової діяльності, розмір такого доходу зазвичай становить певну суму, пропорційну сумі заробітку, яка виплачувалася безпосередньо перед виходом на пенсію або за весь час трудової діяльності;

- захистити дохід, отриманий у вигляді пенсії, від наступного зниження реального рівня життя, наприклад, в результаті інфляції.

Визначені завдання пенсійного страхування дозволили узагальнити його функції (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Функції пенсійного страхування

Отже, сучасні пенсійні системи включають варіативні за своєю соціально-економічною природою пенсії, які і призначаються, і фінансуються по-різному. Проте в цілому їх варіативність впливає з соціально-економічних відносин, що їх породили. Звідси їх різна соціально-економічна сутність, цільова спрямованість.

Пенсійне страхування проявляється у різних ракурсах: воно включено до системи соціального захисту, пенсійного забезпечення (за його широкого трактування), пов'язане з соціально-трудовими, і навіть розподільними відносинами, перетинається за своєю родовою сутністю зі страхуванням взагалі, постає як вид соціального страхування (при широкому трактуванні останнього). Але головне – пенсійне страхування сформувалося на сьогодні як соціальний інститут зі своїми специфічними ознаками.

Сутнісні особливості інституту пенсійного страхування впливають із того, що:

- по-перше, він виявляє себе в системі соціально-трудових відносин і пов'язаний з такими їх феноменами, як заробітна плата працівника, його трудовий (страховий) стаж (наприклад, обов'язкове пенсійне страхування);
- по-друге, у його основі страхові механізми;
- по-третє, він реалізує право людини на гідне існування та пов'язаний із системою соціального захисту;
- по-четверте, він може бути і проявом розподільчих відносин, коли йдеться про перерозподіл прибутку в рамках корпоративних пенсійних систем (хоча такі системи можуть фінансуватися і за рахунок коштів фонду оплати праці) або перерозподіл особистих доходів, частина яких може перенаправлятися на особисте пенсійне страхування.

1.2. Характеристика видів пенсійних систем

Пенсійна система представляє собою сукупність правових, економічних та організаційних інститутів та норм, що мають на меті надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії.

Основною метою пенсійної системи є забезпечення достатніх, прийнятних з погляду витрат, стійких та надійних пенсійних виплат за одночасної реалізації програм підвищення добробуту населення з урахуванням специфіки країни:

- достатня система, здатна забезпечити пенсійні виплати всім категоріям населення у розмірах, які забезпечують захист від бідності особам похилого віку у масштабах країни, і навіть надійні механізми вирівнювання рівнів споживання протягом усього життя більшості населення;
- система, прийнятна з погляду витрат, відповідає фінансовим можливостям громадян, що не витісняє без жодних на те підстав інші

соціально-економічні пріоритети і не призводить до негативних наслідків для податково-бюджетної сфери;

- стійка система – це здорова, з фінансової точки зору, система, функціонування якої може бути забезпечене у найближчу перспективу з урахуванням широкого діапазону розумно обґрунтованих припущень;

- надійна система здатна протистояти серйозним шоківим впливам, включаючи зміни економічної, демографічної та політичної ситуації.

Характер та масштаби пенсійної системи визначаються конкретними соціально-економічними умовами кожної країни. Насправді ця система має досить складну структуру, кожен елемент якої має специфічні риси і грає роль у забезпеченні соціального захисту населення. До них відносять:

- пенсійне забезпечення;
- пенсійне страхування.

Сучасна економічна наука виробила кілька видів пенсійних систем зі своїми певними фінансовими механізмами. При цьому пенсійні системи є підсистемами фінансового механізму із соціального захисту населення, що характеризуються специфічними ознаками та відмінними рисами. Найважливіші моменти, що визначають рівень ефективності функціонування пенсійних систем, виражаються:

- у методах фінансового забезпечення пенсійної системи (державний механізм перерозподілу страхових внесків або система повної/часткової капіталізації страхових внесків або використання персоніфікованих рахунків);

- у формі організації пенсійної системи (приватні, професійні (галузеві), державні);

- у механізмі визначення розміру пенсій (індивідуальні (фіксовані) розрахунки, встановлення єдиного внеску, встановлення єдиної величини виплат).

Національні моделі пенсійного забезпечення класифікують за багатьма ознаками (рис. 1.2).

За особливостями формування фінансових ресурсів:

- солідарні системи пенсійного забезпечення (працівники та роботодавці здійснюють трансфerti між поколіннями, тобто формують фінансові ресурси для фінансування пенсій)
- накопичувальні системи пенсійного забезпечення (накопичення працівником фінансових ресурсів на особовому рахунку протягом трудової діяльності)

За структурною побудовою:

- державне пенсійне забезпечення (соціальна допомога, мінімальна пенсія, базова пенсія)
- недержавне пенсійне забезпечення

За стратегіями виділяють:

- солідарна стратегія пенсійного забезпечення
- накопичувальна стратегія пенсійного забезпечення
- змішана стратегія пенсійного забезпечення

Рис. 1.2. Моделі пенсійного забезпечення за різними ознаками (узагальнено за [2; 32])

Проте класично, існує дві системи пенсійного забезпечення, які називаються за їх принципом – розподільна (солідарна) та накопичувальна.

Розподільна (солідарна) система будується на тому, що непрацюючі пенсіонери утримуються за рахунок страхових внесків працюючих осіб. Інакше таку систему називають системою солідарності поколінь працівників найманої праці.

Накопичувальна система характеризується поверненням частини доходу громадян, вилученого через прямі (страхові внески працюючих) і непрямі (внески роботодавців) цільові відрахування.

Солідарна пенсійна система відповідає більшості критеріїв страхового механізму, оскільки будується на страхових засадах, які відсутні в накопичувальній пенсійній системі (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Порівняльний аналіз страхових принципів класичних пенсійних систем

Солідарна пенсійна система	Накопичувальна пенсійна система
<i>Страховий принцип розподільних відносин</i>	
фінансові кошти перерозподіляються між учасниками страхового процесу	індивідуальне накопичення фінансових коштів на кожную застраховану особу
<i>Ймовірнісний характер настання страхового випадку</i>	
не всі страхувальники набувають права на отримання страхового відшкодування (не досягають пенсійного віку, набувають інвалідності тощо)	страхові виплати обов'язково здійснюються вигодонабувачам (будь то сам застрахований або його спадкоємці)
<i>Перерозподіл страхового збитку в просторі</i>	
фінансова підтримка пенсіонерів здійснюється за рахунок страхових внесків потенційних пенсіонерів-працюючих осіб, які беруть на себе пенсійні ризики дійсних пенсіонерів, але не завжди набувають пенсійних підстав	перерозподіл збитків від соціальних ризиків не проводиться, а кожен пенсіонер несе свій індивідуальний пенсійний ризик самостійно, має місце перерозподіл страхової шкоди тільки в часі
<i>Повернення страхових платежів</i>	
абстрактній групі страхувальників	конкретній особі, яка робила виплати

Докладніше дві класичні пенсійні системи розглядаються з урахуванням їх аналізу.

1. Солідарна система

З одного боку, розмір пенсії одноманітний, оскільки держава імперативно встановлює нижній та верхній рівень виплат та внесків. Це дозволяє досягти соціальної згоди у суспільстві шляхом захисту мінімального доходу. З іншого боку, розмір пенсії визначається від рівня заробітку перед виходом на пенсію. При цій системі не створюється страховий резервний фонд, а внески застосовуються лише для покриття поточних зобов'язань.

Така система є обов'язковою, держава є її гарантом. Вони характеризуються певним ступенем солідарності щодо працівників із невисоким рівнем доходу, при цьому, структура пенсій – фіксована та універсальна.

Розподільний пенсійний механізм зазвичай використовується в країнах з сильними позиціями органів державної влади, які беруть активну участь у регулюванні економічних процесів та системи соціального страхування.

2. Накопичувальна система

Накопичувальна пенсійна система будується на принципі капіталізації внесків та принципі персоніфікації пенсійних рахунків. Страхові внески та пенсія накопичуються у пенсійному фонді на індивідуальних рахунках. До настання пенсійного віку вкладника на ці накопичення нараховуються відсотки, які при виході вкладника на пенсію виплачуються як рента. Індивідуальні внески прирощуються шляхом капіталізації до настання пенсійного віку.

Цікаво, що накопичувальні пенсійні системи не забезпечуються фінансовою гарантією уряду. Тут ставка робиться на фінансові ринки, які дозволяють забезпечити добрий рівень доходу за сприятливих фінансово-економічних умов. У результаті, до розміру пенсії включаються як внески вкладника, і відсотки.

Звичайно, таким системам не характерні переваги універсальних фіксованих посібників, з властивим їм духом солідарності з незаможними верствами населення. Однак, вони демонструють наочність та контрольованість процесу формування пенсійних коштів. Застрахована особа у будь-який момент має можливість доступу до інформації про суму своїх пенсійних накопичень (аналогічно банківському рахунку), нараховані відсотки тощо.

Накопичувальна пенсійна система характерна для країн, в економіці яких є первинна приватна ініціатива, і держава не втручається в регулювання економіки. Найбільшого поширення накопичувальне пенсійне страхування набуло у державах африканського континенту та Південної Америки.

Як накопичувальній, так і солідарній системі властивий ряд позитивних моментів (рис. 1.3).

Переваги солідарної пенсійної системи

- незалежність від рівня інфляції у країні
- простота організації системи фінансування
- економія на адміністративних витратах
- зазвичай гарантується державою
- незалежність від рівня інвестиційної активності у державі

Переваги накопичувальної пенсійної системи

- незалежність від демографічних проблем у країні
- можливість акумулювати значні фінансові ресурси для їхнього інвестування в комерційні проекти
- дотримання справедливості у процесі пенсійного страхування, оскільки пенсіонеру повертаються накопичені ним самим страхові внески

Рис. 1.3. Переваги солідарної та накопичувальної пенсійних систем

Проте для розуміння який саме тип пенсійної системи більш стабільний та ефективний, доцільно провести оцінку їх стійкості до різних загроз (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

Оцінка стійкості пенсійних систем до різних загроз [5]

Загрози		Солідарна		Накопичувальна
1	2	3	4	5
Демографічна криза	+	Залежить від кількості пенсіонерів та зайнятого населення	-	Знаходиться у прямій залежності від кількості його вкладників
Рівень безробіття	+	Кількість зайнятого населення має прямий вплив на надходження до пенсійного фонду	-	Знаходиться у прямій залежності від кількості його вкладників
Тіньова економіка	+	Пенсійний фонд недоотримує надходження від усіх працюючих	-	Знаходиться у прямій залежності від кількості його вкладників
Політична нестабільність	+	Є незахищеною перед політичними маніпуляціями	-	Самостійно організовує власну діяльність
Інфляція	-	Індексація виплат	+	Відповідне реагування на зміни у зовнішньому середовищі лише власними силами
Банкрутство пенсійних фондів	-	Гарантом стабільності пенсійної системи виступає держава	+	Страхові компанії не в змозі відшкодувати збитки у повному обсязі

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4	5
Світові економічні кризи	+	Впливають на макроекономічні показники країни	+	Відповідне реагування на зміни у зовнішньому середовищі лише власними силами
Міграція	+	Зменшення кількості молодого здатного працювати населення	+	Зменшення кількості вкладників

Можемо зробити висновок, що найбільш вразливою до різних загроз є саме солідарна пенсійна система порівняно з накопичувальною. Проте за умови їх поєднання вони формують фінансово стійку пенсійну систему, яка є запорукою більш стабільного соціального забезпечення.

В даний час в Україні – трирівнева пенсійна система, що складається з елементів, що взаємно доповнюють один одного: солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, накопичувальна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, система недержавного пенсійного забезпечення (рис. 1.4).

Перелік осіб, які підлягають загальнообов’язковому державному пенсійному страхуванню, зазначений у ст. 11 Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування», є таким: «громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які працюють на підприємствах, в установах, організаціях, створених відповідно до законодавства України, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання; фізичні особи – підприємці; особи, які провадять незалежну професійну діяльність; особи, які працюють на виборних посадах в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, громадських об’єднаннях та отримують заробітну плату (винагороду) за роботу на таких посадах; особи, які отримують допомогу по тимчасовій непрацездатності; особи, які перебувають у відпустці у зв’язку з вагітністю та пологами і отримують допомогу у зв’язку з вагітністю та пологами» [25].

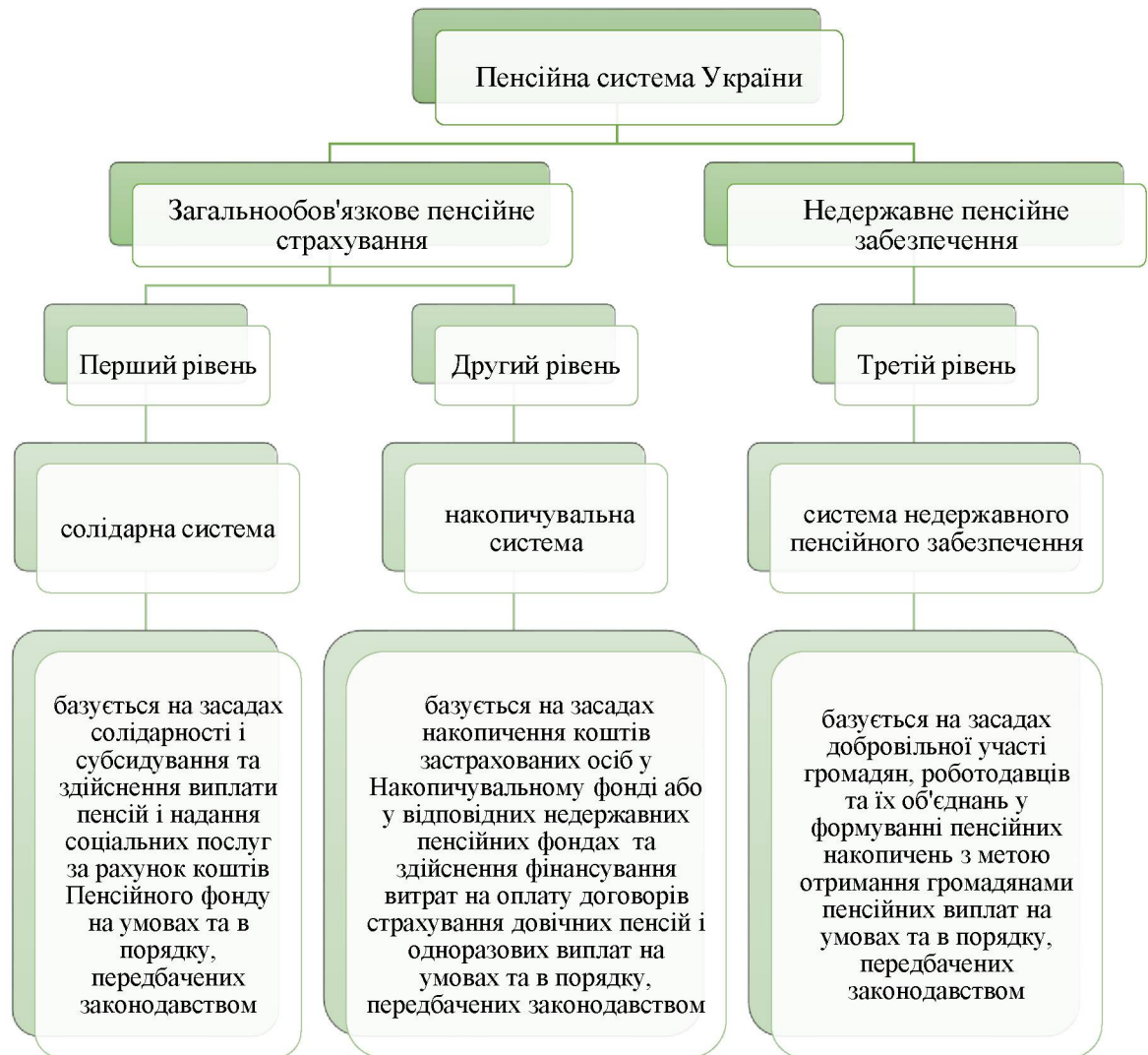

Рис. 1.4. Трирівнева пенсійна система України

Як вказують Є. Калюга та Т. Гайдученко, «солідарна система пенсійного забезпечення потребує уваги зі сторони державних органів влади та вчених задля подальшої можливості функціонування, адже несприятливі фактори зумовлюють значні ризики, що негативно впливають на дієздатність цього важливого соціального інституту» [10]. Крім того, слід враховувати, що наразі в Україні функціонують лише перший і третій рівні пенсійної системи.

Хоча вітчизняне законодавство визнає три рівні системи пенсійного забезпечення, варто сказати, що вона є недіючою в аспекті, що стосується обов'язкового накопичувального рівня. Запровадження накопичувального

рівня весь час відкладається з різних причин. Наразі ситуація не змінилась, і в умовах воєнного стану реалізувати впровадження даного рівня є досить складним завданням.

1.3. Системи пенсійного страхування в зарубіжних країнах: особливості та проблеми

Нинішня криза у світовій економіці загострює проблему старіння населення, що посилюється на тлі звільнень співробітників, які досягли пенсійного віку, та відсутності прийняття нових, які є потенційними платниками податків. Це означає, що всі витрати на державне пенсійне забезпечення покладаються на уряд [45]. Тому питання вивчення досвіду функціонування систем пенсійного страхування є досить актуальним в нинішній час для багатьох країн, зокрема і України.

Сьогодні високорозвинені західні країни використовують пенсійні моделі двох типів: англо-саксонську модель (Беверіджа) та континентальну модель (Бісмарка).

Англо-саксонська модель застосовується у США, Канаді, Великобританії, Голландії та деяких інших країнах. Модель гарантує всім громадянам надання мінімального пенсійного забезпечення державою. Як правило, воно забезпечується спеціальним податком. З рівнем життя та доходом людини ця базова пенсія від держави ніяк не пов'язана, тому мають місце додаткові виплати за пенсійним забезпеченням, побудовані, як правило, за накопичувальним принципом.

Пенсійні системи країн, які мають у своїй основі англосаксонську модель, гарантують своїм громадянам лише мінімальні виплати від держави, призначення яких – захист від бідності. Це стимулює самих майбутніх пенсіонерів брати участь у додаткових програмах, що дозволяють досягти бажаного рівня пенсійного забезпечення. Таким чином, пенсійне забезпечення у цих країнах не є важким тягарем для держави, але сприяє формуванню

активної громадянської позиції у громадян та відповідальності за своє майбутнє.

Пенсійна система Великобританії є однією з найстаріших у світі. Вона існує з 1908 року. Британські пенсіонери можуть отримувати як державну базову пенсію, і трудову пенсію від національної страхової системи. Розмір державної базової пенсії залежить від стажу роботи, але рівень її обмежений. Держава гарантує пенсійні виплати лише у розмірі 20% середньої заробітної плати працівника. Трудова пенсія формується за рахунок внесків самого працівника навпіл із роботодавцем. Також у Великобританії існує безліч способів накопичення приватних пенсій, наприклад, є корпоративні програми на підприємствах та ін.

Пенсійна система у Великій Британії відповідає трьом рівням, затвердженим ОЕСР. Згідно з оглядом на країну Європейської соціальної обсерваторії [42] перший рівень представляє собою схеми з фіксованими виплатами – Базова державна пенсія (Basic State Pension -BSP) і складений також за «правилом солідарності поколінь». BSP фінансується з обов'язкових Національних страхових внесків (NICs), що сплачуються з доходу, що перевищує поріг основного заробітку (Primary Earnings Threshold). На додаток до BSP, уряд надає на першому ступені пенсійної системи пенсійні кредити, що складаються з двох компонентів: гарантійні та ощадні кредити. Гарантійний кредит пов'язаний із доходами та незалежний від національних страхових внесків. Це щотижнева допомога, не оподатковувана, для людей старше 60 років з низьким рівнем заробітку. Ощадні кредити – це допомога людям старше 65 років зі скромними пенсійними накопиченнями, що може комбінуватися з гарантійним кредитом.

Другий і третій рівні пенсійної системи Великобританії є додатковими державними та приватними пенсіями. Як і перший рівень, два наступних мають надзвичайно складну структуру та пропонують цілу низку опцій. Друга державна пенсія (State Second Pension – S2P) пропонується за умовчанням, проте кожен може відмовитися від неї, замінивши на традиційні, вільно

регульовані приватні плани або відносно нові державно-приватні схеми (таблиця 1.3). Охоплення схемою S2P пропонується всім категоріям громадян, крім зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю.

Таблиця 1.3

Альтернативні варіанти пенсійних планів замість S2P [38]

Традиційні плани		«Нові» плани
Другий рівень	Третій рівень	
1. Договірні (з можливістю виходу) професійні пенсійні схеми: COSRS, COMPS, COMBS, COHS	1. Індивідуальні схеми: PPS, APPS, GPPS	1. Пенсійні схеми стейкхолдерів
2. Добровільні професійні договірні схеми: CISRS		2. Індивідуальні рахунки (РА)

Додаткові добровільні ощадні схеми виявилися неефективним рішенням для працівників з низьким рівнем доходів, внаслідок несумісності розміру пенсії за потребою зі схильністю до заощадження⁶. Основною проблемою використання професійних пенсійних планів стала їх мінливість та низький рівень покриття, що також згадують Р. Бітсма та В. Ромп [33]. Відбувся масовий перехід учасників пенсійної системи від пенсійних планів із встановленими виплатами до схем із встановленими внесками. В силу надмірної складності пенсійної системи, що діяла, високої ставки відрахувань, неоднорідного і секторально зміщеного покриття, неефективних продажів, уразливості до криз на фінансовому ринку пенсійне забезпечення Великобританії змінилося шляхом впровадження «нових» планів зі спрощеними правилами та зниженими витратами [38].

Пенсійні схеми стейкхолдерів та індивідуальні рахунки було введено для покриття груп населення з низькими доходами та нетиповими трудовими договорами. Найбільш перспективними щодо розвитку вважаються індивідуальні рахунки, пропоновані кількома роботодавцями. Автоматична передплата працівників здійснюється за допомогою посередництва роботодавця. З жовтня 2012 р. роботодавців зобов'язали автоматично зараховувати працівників до пенсійного плану та забезпечувати сплату

мінімального внеску [43]. Автопідписка у Великобританії не є обов'язковою для працівників, оскільки вони можуть вийти з цього пенсійного плану протягом місяця після автоматичного зарахування [35]. Щоб зберегти витрати на низькому рівні, розрахункова палата на прикладі шведської системи преміальних пенсій зберігає записи та співвідносить пенсійні схеми з працюючим населенням. Управління самими пенсійними планами залишається приватним учасникам (фондам, страховим компаніям тощо). Якщо майбутній пенсіонер не вибрав фонд, він автоматично буде зареєстрований у фонд «за умовчанням» з низьким інвестиційним ризиком. Індивідуальні пенсійні рахунки вигідні як роботодавцям, так працівникам. І. Гуардіанчич [38] зазначає, що серед незахищених категорій працюючих громадян чотири є безпосередніми вигодонабувачами від індивідуальних пенсійних рахунків, а саме:

- 1) працівники, які користуються платіжним посередництвом роботодавців зі внесків нижче 3% від заробітної плати;
- 2) роботодавці, не охоплені професійні пенсійні схеми, які автоматично підключаються до пенсійної схеми;
- 3) працівники, які не мають права на автоматичне зарахування до програми індивідуальних рахунків, можуть обрати її самостійно;
- 4) працівники до 22 років можуть відкрити індивідуальний пенсійний рахунок та отримувати 3-відсотковий внесок від роботодавця.

Проте залучення до зазначених схем пенсійного забезпечення шляхом автопідписки не дотягує до рівня квазіобов'язкової чи обов'язкової участі. Люди, які заробляють менше ніж нижня межа заробітку (Lower Earnings Limit, LEL), не мають права на автоматичне зарахування. Самостійно зайняті та ті, які не належать до економічно активного населення, також не мають права на автопідписку та внески роботодавця (на додаток до власних внесків). Вони можуть взяти участь у програмі добровільно, використовуючи індивідуальні пенсійні рахунки як додаткову форму заощадження пенсійних коштів. Незважаючи на такі недоліки, система індивідуальних пенсійних рахунків з

автоматичною підпискою є дієвим вирішенням проблеми неодноразового охоплення населення пенсійними схемами.

Пенсійне забезпечення у Канаді складається із трьох складових: по-перше, це базова пенсія, яка виплачується із фондів держави; друга складова – обов'язкова пенсія, вона нараховується за рахунок податку на доходи фізичних осіб та відрахувань за рахунок роботодавця; третина пенсії – добровільна, тобто приватні накопичення.

В США існують як державні, і приватні пенсійні системи. Завдяки цьому американці можуть забезпечити собі не одну, а одразу три пенсії: державну, приватну колективну за місцем роботи та приватну індивідуальну шляхом відкриття особистого пенсійного рахунку. Державна пенсійна система США охоплює всіх громадян зайнятих в економіці та побудована за розподільчим принципом, забезпечуючи лише мінімальну пенсію. Накопичувальні пенсійні системи поділяються на державні та приватні. Програми із встановленими виплатами формуються за рахунок відрахувань роботодавців. Самі працівники у такому фінансуванні участі не беруть. Пенсійні програми із встановленими внесками фінансуються як підприємцями, так і найманими працівниками в рівних частках. Працівники, з персональним рахунком у пенсійному фонді, мають право вибору між різними інвестиційними програмами, які пропонують управляючі компанії. Також кожен американець може відкрити і свій особистий пенсійний рахунок у комерційних та ощадних банках, пайових фондах та страхових компаніях.

Базова частина пенсії в Японії фінансуються за рахунок бюджету державного соціального забезпечення. На неї мають право усі громадяни Японії незалежно від рівня доходу та роду діяльності. Додатково до базової пенсії працівники одержують державні та професійні пенсії, які фінансуються за рахунок рівнозначних внесків працівників та роботодавців. Якщо працівник продовжує працювати, будучи вже у пенсійному віці, розмір пенсії щорічно зростає.

У Ізраїлі пенсійна система є дворівневою: пенсія складається з допомогою щомісячних державних виплат із фонду соціального страхування, і навіть з допомогою накопичень, зроблених роботодавцем.

Якщо англо-саксонська модель, як було зазначено, сприяє формуванню відповідальності кожного працівника за свою майбутню пенсію, то основі континентальної пенсійної моделі лежить зрівняльний принцип пенсійного забезпечення. До континентальної моделі пенсійного забезпечення можна віднести такі країни як Німеччина, Австрія, Італія, Швеція, Франція та ін.

Континентальна модель відноситься до солідарної системи пенсійного забезпечення, тобто передбачає фінансування пенсій за рахунок внесків працюючих, які пропорційно розподілені між громадянами, які мають право на пенсію. Зрівняльний принцип нарахування пенсій забезпечує соціальну захищеність населення, але породжує соціальне утриманство та знижує інтерес до заощаджень.

При цьому держава має монопольне право маневрувати розмірами пенсійних виплат, залежно від економічної ситуації в країні.

Пенсійна система Франції є солідарною, тобто виплати пенсій здійснюються з доходів, сформованих за допомогою внесків працюючого населення. Французькі пенсіонери одержують пенсію у розмірі близько 50% від своєї середньої зарплати. Існує жорстка прив'язка пенсій, що виплачуються до стажу, пенсійні внески порівну розподілені між найманими працівниками та роботодавцем, а особи вільних професій здійснюють щомісячні виплати до пенсійного фонду самостійно. «Французька пенсійна система має велику кількість різних пенсійних схем, що залежать від професійної групи працівника. Управління схемами здійснюється представниками працівників з одного боку та роботодавцем з іншого під контролем держави» [29].

Пенсійна система Німеччини побудована так, що працівникам вигідно у ній брати участь. Адже чим більше внесків вони сплачують, тим більше пенсійних прав одержують при виході на пенсію. У Німеччині діє трирівнева

пенсійна система, що дозволяє диверсифікувати форми матеріального забезпечення в старості (рис. 1.5).

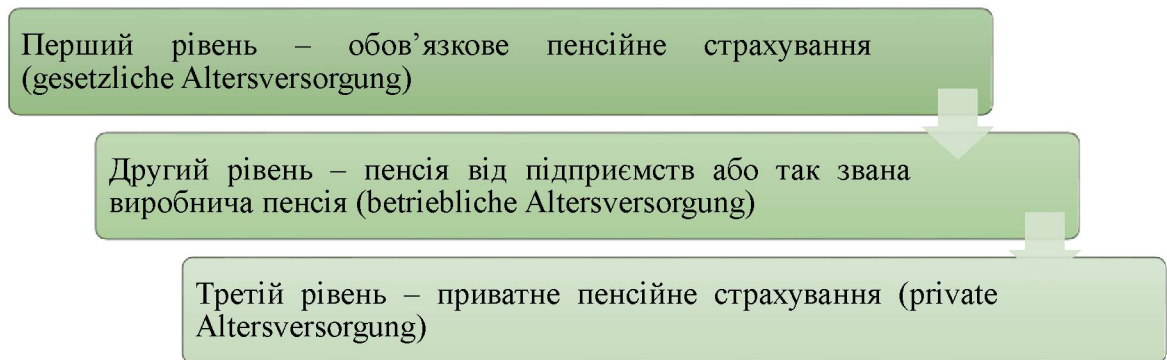

Рис. 1.5. Система пенсійних нарахувань в Німеччині

Перший рівень – це обов'язкове пенсійне страхування. Пенсію виплачують державні пенсійні фонди на суму близько 70 % від зарплати працівника під час роботи. Державна пенсія у Німеччині становить основу майбутньої пенсії, проте найчастіше вона може забезпечити комфортний рівень життя. Її майбутній розмір залежить від суми здійснених пенсійних відрахувань, тобто від зарплати майбутнього пенсіонера.

Другий рівень – пенсії від підприємств. Це добровільна модель захисту в старості. Усі підприємства самі вирішують питання про надання та величину пенсій.

Третій рівень – можливість подбати про майбутній похилий вік приватним чином. Населення Німеччини самостійно обирають варіанти забезпечення своєї старості. Можуть бути використані різні види приватного капіталу, зокрема купівля нерухомості, створення фондів цінних паперів, укладання договорів щодо безстрокових вкладів, вкладення в біткоїни.

Проте у Німеччині є проблеми із пенсійним забезпеченням. Залежно від припущень, до 2060 року коефіцієнт залежності похилого віку зросте більш ніж на 80 відсотків порівняно. Пенсійні страхові резерви вже будуть вичерпані до середини цього десятиліття, тоді ставки внесків зростуть, а рівень безпеки впаде. Якою мірою все це станеться, значно залежить від економічного та соціального розвитку в найближчі роки та десятиліття [44].

Отже, навіть для такої багатой країни Європи, як Німеччина, проблема реформування пенсійної системи є актуальною.

У чистому вигляді пенсійні моделі Беверіджа та Бісмарка практично не існують – можна говорити лише про умовне ставлення тієї чи іншої країни до цієї моделі.

Пенсійні системи країн світу поєднують у собі два основні елементи: розподільний та накопичувальний. В умовах нестабільності економічної ситуації і солідарна, і накопичувальна системи мають свої недоліки: мінусом накопичувальної системи є те, що інфляція знецінює пенсійні заощадження громадян, проте за солідарної системи інфляція також є негативним фактором, оскільки індексація пенсій стає досить важким тягарем для держави. Тому в чистому вигляді ці моделі (накопичувальна чи солідарна) використовуються рідко – пенсійні моделі країн світу засновані на поєднанні елементів солідарної та накопичувальної пенсійних систем з величезним переважанням одного з них.

Вивчення успішного досвіду побудови пенсійних систем в інших країнах, аналіз переваг та недоліків різних пенсійних моделей є необхідною умовою процесу формування ефективної пенсійної системи в Україні.

Наразі з необхідністю реформування пенсійних систем зіштовхнулася значна кількість країн. Більшість країн Європейського Союзу за останні кілька десятиліть переживають значні демографічні зміни. Рівень народжуваності низький, населення старіє, в той час, як зростання рівня медичного обслуговування сприяє збільшенню тривалості життя. Співвідношення середньої пенсії до середньої заробітної плати, пенсійний вік, розмір пенсійного страхування є тими основними факторами, на які найближчим часом негативно вплине сучасний демографічний розвиток.

Уряд Чехії з 2011 р. почав провадити пенсійну реформу, яка передбачала впровадження схеми, апробованої іншими країнами Європейського Союзу. Ці зміни сприяли тому, що пенсійна система Чехії стала однією з найбільш стабільних у світі, проте не найкращою. Так, загальні витрати держави на

пенсії сягають 8,4% ВВП, з яких 6,9% ВВП йде на пенсії за віком, решта – на пенсії по інвалідності та у зв'язку з втратою годувальника. В Європейському Союзі ця частка в середньому становить 12,6% ВВП. Крім того, середня пенсія в Чехії значно нижча (майже втричі) від середньої в Європейському Союзі [37].

У Чехії зберігається обов'язкова державна пенсійна система, побудована на розподільних принципах, що доповнюється приватним пенсійним страхуванням [3, с. 443]. Тобто по суті чеська пенсійна система в даний час складається, по суті, з двох рівнів. Основний обов'язковий рівень безперервного фінансування з визначеною виплатою та додатковий добровільний рівень додаткового пенсійного страхування з визначеними внесками, фінансований із внесками держави. Приватне страхування життя також є частиною додаткового добровільного рівня.

Базове обов'язкове пенсійне страхування є універсальним і охоплює всіх економічно активних осіб. Законодавче регулювання є єдиним для всіх застрахованих осіб, немає спеціальних галузевих чи професійних схем тощо. Лише з організаційної, адміністративної та фінансової точки зору (пенсії за вислугу років) наявні відмінності для так званих силових підрозділів (наприклад, військових, поліцейських тощо).

Для виходу на пенсію за віком в Чехії необхідно виконати дві основні умови: досягнення пенсійного віку та накопичення необхідного пенсійного страхового стажу, тобто наявність достатньої кількості років роботи.

Пенсійний вік збільшується щороку за заздалегідь затвердженими правилами. Поступово все рухається до того, що вік виходу на звичайну пенсію за віком уніфікують на рівні 65 років для чоловіків і жінок.

Вже існує однаковий пенсійний вік для чоловіків і бездітних жінок. Для чоловіків і бездітних жінок пенсійний вік тепер збільшується на два місяці щороку. Для жінок з дітьми пенсійний вік підвищується швидше: щороку на півроку. Це для того, щоб провести уніфікацію – пенсійний вік у них все одно нижчий [40].

Наразі пенсійна система Чехії є стійкою, проте враховуючи наявні для багатьох розвинутих країн проблеми демографічного характеру, в перспективі необхідно вживати заходи для її покращення. Вони можуть стосуватися підвищення ставки пенсійного страхування (слід враховувати межі щодо вже високого оподаткування праці в країні), підвищення пенсійного віку (що має свої фізичні межі) або підтримки створення накопичень у недержавних пенсійних фондах.

Шведська пенсійна система складається з трьох рівнів:

- державна пенсія за віком;
- обов'язкова професійна пенсія;
- добровільна пенсія [39].

Тим громадянам, які отримують надто маленьку обов'язкову професійну пенсію або зовсім її не отримують із державного бюджету, виплачується так звана «гарантована пенсія». Вона призначається лише по досягненню 65 років та при проживанні у Швеції не менше трьох років.

Рівень життя та фінансового добробуту в Норвегії визнається одним із найсприятливіших у всьому світі. У тому числі, для людей похилого віку створюються гідні умови при виході на пенсію. Пенсійні виплати в Норвегії формуються з базової частини, фінансування якої бере на себе держава, пенсійних накопичень з НПФ та додаткових допомоги, що залежать від трудового стажу та сімейного стану. Наприклад, якщо чоловік або дружина пенсіонера працює, то норвежець має право лише на 85% від розміру своєї пенсії [34].

Можна виділити такі загальні риси зарубіжних систем пенсійного забезпечення:

- 1) недержавні пенсійні фонди співіснують із державними системами пенсійного забезпечення, та доповнюють їх, забезпечуючи доведення пенсійних виплат громадянам до рівня комфортного проживання після втрати ними працездатності;
- 2) діяльність НПФ піддається контролю з боку держави;

3) у більшості країн встановлено податкові пільги для осіб, які здійснюють добровільне інвестування коштів у НПФ за рахунок власних коштів;

4) розробником інвестиційної стратегії є НПФ, який оплачує послуги спеціалізованих управляючих компаній, що забезпечують управління активами, дуже низьким ставкам.

Україні наразі в сфері реформування пенсійної системи необхідно враховувати досвід європейських країн як в частині кращих досягнень, так і шляхів вирішення проблем, які вони обирають на майбутнє на основі тенденцій розвитку населення. Вивчення успішного досвіду побудови пенсійних систем в інших країнах, аналіз переваг та недоліків різних пенсійних моделей є необхідною умовою процесу формування ефективної пенсійної системи і в Україні.

Висновки до розділу 1

В ході проведеного дослідження уточнено основні поняття. Так, визначено, що під час розгляду сутності поняття «пенсія» слід виділяти такі аспекти: 1) демографічний; 2) соціальний; 3) політичний. Завдяки цьому під пенсією розуміємо відкладену частина заробітної плати самого працівника, яка є сукупністю життєвих коштів, необхідних для нормального його життєзабезпечення (і членів його сім'ї), після досягнення ним відповідних умов, що дають йому право на пенсію. Сутність пенсії трактується дослідниками однаково як для державного, так і для недержавного пенсійного забезпечення. Це дало змогу уточнити функції пенсійного страхування (фіскальна; перерозподільна; соціальна; політична) та ряд його особливостей.

Узагальнено моделі пенсійного забезпечення за різними ознаками: за особливостями формування фінансових ресурсів (солідарні, накопичувальні); за структурною побудови (державне пенсійне забезпечення; недержавне пенсійне забезпечення); за стратегіями (солідарна стратегія пенсійного

забезпечення; накопичувальна стратегія пенсійного забезпечення; змішана стратегія пенсійного забезпечення). Класично, існує дві системи пенсійного забезпечення, які називаються за їх принципом – солідарна та накопичувальна, порівняння яких в роботі і проведено.

Встановлено, що найбільш вразливою до різних загроз є саме солідарна пенсійна система порівняно з накопичувальною. Проте за умови їх поєднання вони формують фінансово стійку пенсійну систему, яка є запорукою більш стабільного соціального забезпечення.

Визначено, що наразі високорозвинені західні країни використовують пенсійні моделі двох типів: англо-саксонську модель (Беверіджа) та континентальну модель (Бісмарка).

В ході оцінки зарубіжних систем пенсійного забезпечення визначені такі загальні риси: 1) недержавні пенсійні фонди співіснують із державними системами пенсійного забезпечення, та доповнюють їх, забезпечуючи доведення пенсійних виплат громадянам до рівня комфортного проживання після втрати ними працездатності; 2) діяльність НПФ піддається контролю з боку держави; 3) у більшості країн встановлено податкові пільги для осіб, які здійснюють добровільне інвестування коштів у НПФ за рахунок власних коштів; 4) розробником інвестиційної стратегії є НПФ, який оплачує послуги спеціалізованих управляючих компаній, що забезпечують управління активами, дуже низьким ставкам. Вивчення успішного досвіду побудови пенсійних систем в інших країнах, аналіз переваг та недоліків різних пенсійних моделей є необхідною умовою процесу формування ефективної пенсійної системи і в Україні.

РОЗДІЛ 2

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

2.1. Аналіз доходів та видатків Пенсійного фонду України

Сьогодні Пенсійний фонд України виступає одним з ключових соціальних інститутів у нашій державі. Фонд забезпечує керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення. Його функції включають збір, накопичення та облік страхових внесків, призначення пенсій та підготовку документів для їх виплати. Пенсійний фонд також відповідає за своєчасне та повне фінансування та виплату пенсій, пенсій за особливі заслуги перед Україною, допомоги на поховання та інших соціальних виплат. Джерела доходів і видатків Пенсійного фонду України наведені на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Джерела доходів та напрями видатків Пенсійного фонду України

За 2022 рік Пенсійним фондом України забезпечено виплату пенсій та грошової допомоги в повному обсязі по всіх регіонах України (за виключенням Автономної Республіки Крим та непідконтрольних територій Донбасу). Фінансування виплат проводилось відповідно до графіка поденного фінансування виплати пенсій та грошової допомоги, погоджених Міністерством соціальної політики України.

Згідно з оперативними даними загальна сума видатків на пенсійні та інші заплановані виплати в 2022 р. склала 590,0 млрд грн, проти 520,9 млрд грн відповідного періоду минулого року (Додаток А).

За оперативними даними до бюджету Пенсійного фонду України за 2022 рік з усіх джерел фінансування надійшло 620,4 млрд грн, з яких власні доходи склали 403,6 млрд грн, (з яких 23,3 млрд грн кошти з Державного бюджету України за деякі категорії застрахованих осіб та покриття недоотриманої суми коштів від застосування розміру єдиного внеску, передбаченого частинами 13 і 14 статті 8 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»), що на 108,6 млрд грн більше у порівнянні з відповідним періодом минулого року [23].

З Державного бюджету України на фінансування пенсійних та інших запланованих виплат надійшло 210,4 млрд грн.

Кошти на виплату пільг і житлових субсидій громадянам на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу в 2022 р. у грошовій формі становили 6,4 млрд грн.

Видатки Пенсійного фонду України в 2022 році (рис. 2.2) становили:

- загальні видатки Пенсійного фонду України становили 590,1 млрд грн, що на 69,2 млрд грн, або на 13,3% більше порівняно з 2021 роком;

- 0,8 млрд грн – видатки на виплату щорічної разової грошової допомоги ветеранам війни і жертвам нацистських переслідувань відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 07 травня 2022 року № 540;

- за рахунок коштів Державного бюджету України профінансовано 6,4 млрд грн на виплату житлових субсидій та пільг 2643,4 тис. громадян.

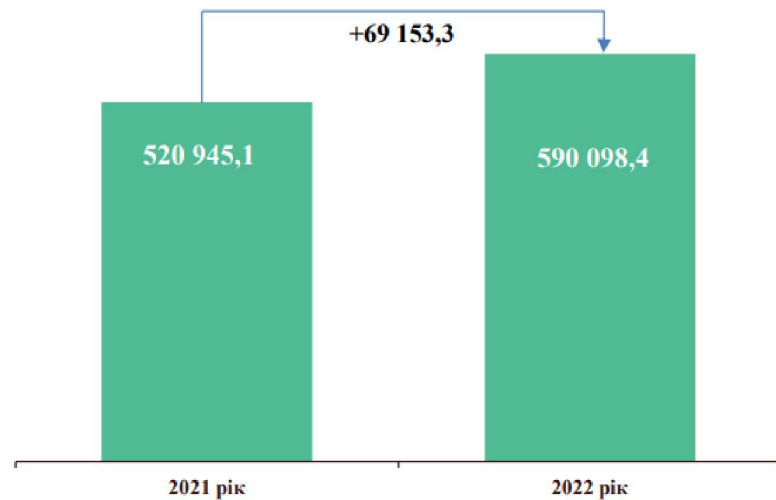
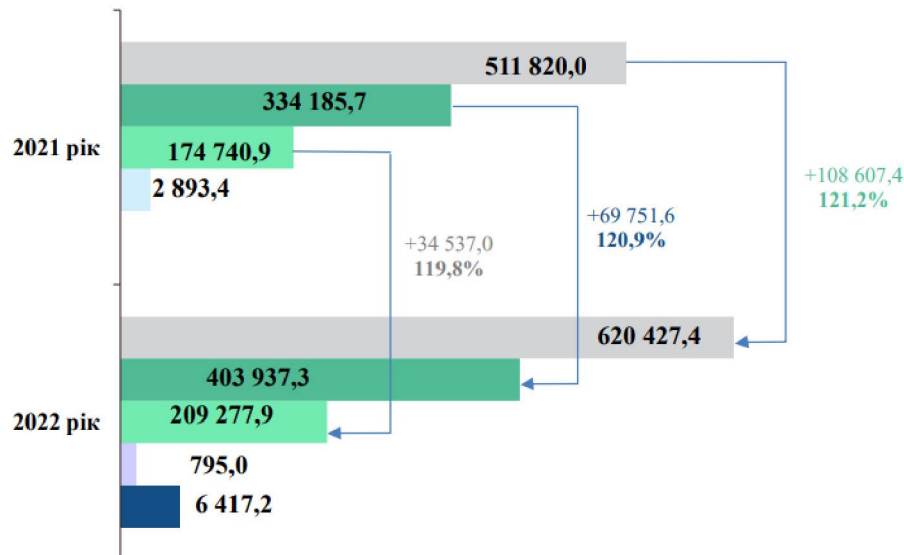

Рис. 2.2. Видатки Пенсійного фонду України у 2021–2022 роках, млн грн [8]

Доходи є необхідним елементом структури бюджету Пенсійного фонду України, і без їхньої належної компоненти функціонування фонду стає неможливим. В економічній науці існують кілька підходів до класифікації доходів Пенсійного фонду України, однак найбільш широко використовується їхній розподіл відповідно до джерела формування.

Аналізуючи динаміку доходів ПФУ (рис. 2.3), визначаємо збільшення доходів порівняно з попереднім 2021 р. на 108,6 млрд грн, або на 21,2%. Ці зміни відбулися, насамперед, за рахунок власних коштів (на 69,8 млрд. грн або на 20, 9%) та коштів державного бюджету (на 34,5 млрд грн).

В червні 2023 р. ухвалено бюджет Пенсійного фонду України на 2023 рік, який є збалансований, доходи бюджету відомства визначені в розмірі 768,9 млрд. грн. Бюджетом передбачені видатки на пенсії та соціальні виплати в загальній сумі 768,9 млрд.грн. [12].

	Усього фактичні доходи, з яких:
	власні доходи
	кошти Державного бюджету України
	кошти Державного бюджету України для надання допомоги застрахованим особам на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, у 2021 році
	кошти Державного бюджету України на виплату щорічної разової грошової допомоги ветеранам війни і жертвам нацистських переслідувань у 2022 році
	кошти Державного бюджету України на виплату житлових субсидій та пільг у 2022 році

Рис. 2.3. Динаміка доходів Пенсійного фонду України в 2021-2022 рр. [8]

Доходи бюджету Пенсійного фонду на 2023 рік включають:

- 451,1 млрд грн - власні доходи;
- 27,7 млрд грн - кошти за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням;
- 249 млрд грн - кошти Державного бюджету України на фінансування пенсійних програм та виплат із соціального страхування;
- 37,9 млрд грн - кошти Державного бюджету України на виплату житлових субсидій та пільг (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Структура доходів бюджету Пенсійного фонду України передбачена на 2023 р.

За 9 місяців 2023 р. ЄСВ отримано 307,7 млрд грн. Водночас загальна сума видатків на пенсійні та інші заплановані виплати за цей же період склала 504,0 млрд грн [21], а отже, вже на сьогодні можна зазначити – бюджетне коригування щодо збільшення державних витрат неминуче. Ще більш важливим з огляду на частку цього податку в структурі доходів ПФУ є два чинники:

1) перевиконання показника надходження ЄСВ у 2023 р. зумовлено не розвитком економіки, збільшенням робочих місць і заробітної плати в реальному секторі економіки, а значними виплатами військовим (що абсолютно виправдано, з огляду на їх роль у нашій державі);

2) диспропорція у самому підході до нарахування та утримання ЄСВ: максимальна величина бази нарахування єдиного внеску – це максимальна сума доходу застрахованої особи на місяць, що дорівнює п'ятнадцяти розмірам мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством, на яку нараховується єдиний внесок [26]. Водночас верхня межа для «спецпенсій»

законодавством не встановлена. З огляду на баланс Пенсійного фонду України, наявна фактична стагнація його діяльності та негайна потреба у вчиненні комплексу дій, спрямованих на усунення негативних тенденцій. Тактично питання може бути вирішено шляхом збільшення пенсійного віку, відміни «спецпенсій», скорочення видатків тощо. Проте стратегічно вирішити цю проблему без економічного зростання країни сьогодні неможливо.

Отже, Пенсійний фонд має вплив на економіку країни, оскільки його основною метою є забезпечити зароблений людиною рівень життєвих благ шляхом перерозподілу коштів у часі та у просторі – де б людина не жила, вона своєю працею та соціальними відрахуваннями гарантує собі певний прожитковий рівень у майбутньому.

Нині Пенсійний фонд України – найбільша система надання соціальних послуг в нашій країні. В результаті колосальної щоденної роботи фонд забезпечує своєчасну виплату пенсії кожному громадянину України у повній відповідності до його пенсійних прав. Це величезна та складна робота, тому не дивно, що Пенсійний фонд має розгалужену структуру по всій країні та величезний штат працівників.

2.2. Особливості розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні

Система недержавного пенсійного забезпечення в Україні була впроваджена з 2005 року з метою доповнення солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та забезпечення гідного рівня життя громадянам після виходу на пенсію. Основою її функціонування є чотири базові принципи:

«1. Добровільна участь у недержавному пенсійному фонді з метою додаткового накопичення коштів до настання пенсійного віку.

2. Економічна та соціальна зацікавленість роботодавців і працівників у недержавному пенсійному забезпеченні.

3. Інвестиційна діяльність не може бути інтересом вкладників, так як метою інвестування активів є, перш за все, збереження заощаджень громадян у пенсійних активах.

4. Необхідність державного регулювання і контролю за діяльністю недержавних пенсійних фондів (НПФ)» [22].

Система добровільного недержавного пенсійного забезпечення, крім створення додаткових джерел пенсійних виплат, спрямована на акумуляцію довгострокових інвестиційних ресурсів, здешевлення кредитів та підвищення ліквідності фінансового ринку. Це робить її привабливою як для громадян, так і для фінансової складової держави.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) є фінансовою установою, що не займається підприємницькою діяльністю, проте, згідно з законодавством, відповідає за три основних напрямки статутної діяльності: накопичення пенсійних внесків учасників, інвестування цих внесків у доходні активи та проведення пенсійних виплат.

Недержавні пенсійні фонди, здійснюючи ефективне інвестування пенсійних накопичень та резервів, дозволяють громадянам після досягнення пенсійного віку значно збільшити розмір власної пенсії.

У рамках недержавного пенсійного забезпечення діяльність НПФ включає:

1. Акумулювання пенсійних внесків.

Вкладник на підставі Пенсійного договору перераховує до НПФ пенсійні внески. Фонд здійснює облік пенсійних внесків на солідарному або іменному пенсійному рахунку вкладника і формує пенсійні резерви.

2. Розміщення пенсійних резервів у відповідність до чинного законодавства.

Фонд визначає напрями, порядок та умови розміщення пенсійних резервів. Фонд розміщує пенсійні резерви самостійно або через компанії, що управляють.

3. Розподіл одержаного доходу.

Доход, отриманий фондом за результатами розміщення пенсійних резервів, розподіляється на пенсійні рахунки вкладників та учасників, спрямовується на поповнення страхового резерву та на ведення статутної діяльності фонду.

4. Оформлення та виплата недержавних пенсій.

При настанні пенсійних підстав у учасника визначається розмір недержавної пенсії та порядок її отримання, виходячи з накопиченої суми.

«Сектор недержавних пенсійних фондів складається з двох елементів:

- джерело пенсійних внесків (добровільні внески працівників згідно з договором;
- отримувача пенсійних внесків (недержавні пенсійні фонди, банки)» [30].

На 31.12.2022 року в Державному реєстрі фінансових установ була зареєстрована інформація про 63 НПФ (рис. 2.5) та 19 адміністраторів НПФ. Проте важливо відзначити, що аналітична інформаційна довідка складена на основі даних 19 адміністраторів, що стосується діяльності 58 активних недержавних пенсійних фондів.

Основні показники діяльності НПФ, згідно з поданими звітними даними, та темпи їх приросту наведені в таблиці Б.1 (Додаток Б).

Станом на 31.12.2022 адміністраторами недержавних пенсійних фондів укладено 96,1 тис. шт. пенсійних контрактів, що більше на 0,6% (0,6 тис. шт.) порівняно зі станом на 31.12.2021.

Структура пенсійних контрактів станом на 31.12.2022:

- з вкладниками – фізичними особами – 89,3 тис. шт.;
- з вкладниками фізичними особами-підприємцями – 0,1 тис. шт.;
- з вкладниками – юридичними особами – 6,7 тис. шт.

Рис. 2.5. Територіальне розміщення НПФ [24]

Збільшення кількості пенсійних контрактів станом на 31.12.2022 р. пов'язане зі збільшенням пенсійних контрактів з фізичними особами. Так:

- порівняно зі станом на 31.12.2021 збільшення кількості контрактів з фізичними особами станом на 31.12.2022 становило 0,7 % (0,6 тис. шт.).
- порівняно зі станом на 31.12.2020 збільшення кількості контрактів з фізичними особами станом на 31.12.2022 становило 10,2% (8,3 тис. шт.).

Пенсійні контракти станом на 31.12.2022 укладено з 88,7 тисячі вкладників, з яких:

- юридичні особи – 2,0 тисячі, або 2,3% від загальної кількості вкладників,
- фізичні особи – 86,7 тисячі, або 97,7%.

Кількість вкладників станом на 31.12.2022 р. збільшилася порівняно з аналогічним періодом 2021 року на 0,5% (0,4 тис. вкладників) та станом на 31.12.2021 р. порівняно з аналогічним періодом 2020 року кількість вкладників збільшилася на 7,8% (6,4 тис. вкладників).

Порівнюючи діяльність вітчизняних НПФ із закордонним досвідом, можна стверджувати, що вклади у НПФ здійснюються значно більшою кількістю громадян. Так, у Німеччині, яка характеризується найефективнішою пенсійною системою у Європі, кількість учасників найбільш відомих фондів (BVG Versicherungsverein des Bankgewerbes) може перевищувати 300 тис., а вартість активів досягати 30 млрд євро [36]. Угорщина, в одному з основних своїх пенсійних фондів (OTP Nyugdíjpénztár Magyarország), налічує близько 249 тис. учасників та має у своєму розпорядженні 909,2 млн євро активів [41]. Своєю чергою, кількість учасників відомого НПФ Польщі (IKZE), із меншим населенням, ніж в Україні, становить понад 63 тис., а вартість активів досягає відмітки в 172,413 млн євро. [41]. Велика різниця між кількістю учасників українських та закордонних НПФ спричинена високим рівнем життя, достатнім рівнем доходів, фінансовою грамотністю населення, а також стабільною політичною ситуацією цих країн.

НПФ набагато простіше та зручніше працювати з великими корпоративними клієнтами, причому НПФ вважають за краще діяти в рамках комерційних підприємств, проводячи зустрічі з колективами. Але більшість таких клієнтів нині визначилася вже з фондами, а переважна більшість населення працює у невеликих організаціях. Щоб залучати їхні гроші, необхідно розвивати роздрібну мережу продажів, але залучення покупців з вулиці - дуже дороге задоволення для НПФ, які в умовах світової кризи перейшли на режим економії адміністративних та інших витрат, пов'язаних із їхньою поточною господарською діяльністю. Водночас існує проблема недостатнього інформування населення про суть пенсійної реформи. Роз'яснення громадянам цілей реформи та шляхів їх досягнення є найважливішим завданням держави.

На Заході НПФ є найбільшим інвестиційним інститутом. У структурі фондового ринку США за типами інвесторів пенсійні фонди займають 26%, у той час як взаємні фонди, брокери та банки в сумі становлять лише 16%. За своєю суттю пенсійні фонди мають справу із сегментом «довгих грошей»

фінансового ринку. У найрозвиненіших країнах інвестиційний горизонт пенсійних фондів становить 40-60 років. Інших таких інвесторів немає. Банки та фінансові корпорації у кращому разі планують довгострокові інвестиції на 12 - 15 років. Як інвестори недержавні пенсійні фонди впливають в розвитку вторинного ринку цінних паперів. Так, у США частка активів НПФ, які звертаються на фондовий ринок, становить 90 %. В Україні ця частка значно нижча.

У 2021 р. пріоритетними напрямками інвестування пенсійних активів НПФ стали державні цінні папери, частка яких сягає майже половини усіх інвестицій (46,3%). Друге місце займала частка грошових коштів на рахунках у банках (35,0% інвестованих активів). Невеликий відсоток належить облігаціям підприємств, емітентами яких є резиденти України (9,7%), об'єктам нерухомості (3,1%) та облігаціям внутрішніх місцевих позик (2,5%).

У 2022 р. напрями інвестування майже не змінилися, як і сама структура вкладень. Так, на першому місці знаходяться державні цінні папери (45,0%), на другому - грошові кошти на рахунках у банках (40,2% інвестованих активів). Інші вкладення є значно меншими і можна представити таким чином: облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (9,0%), об'єкти нерухомості (2,6%), дебіторська заборгованість (1,2%) (рис. 2.6).

До негативних сторін участі в НПФ, як правило, відносять високий фінансовий ризик збереження накопичених коштів, пов'язаний з інфляційними процесами та кризовими ситуаціями, а також високими коливаннями норми прибутковості пенсійних активів, який здебільшого лягає на майбутнього пенсіонера. Насправді, НПФ так само, як і ПФ, не може гарантувати певну прибутковість. Пенсійні накопичення інвестуються у кошти на фондовому ринку, і дохідність цих інвестицій передбачити дуже складно. І від кризових ситуацій повної гарантії також дати неможливо.

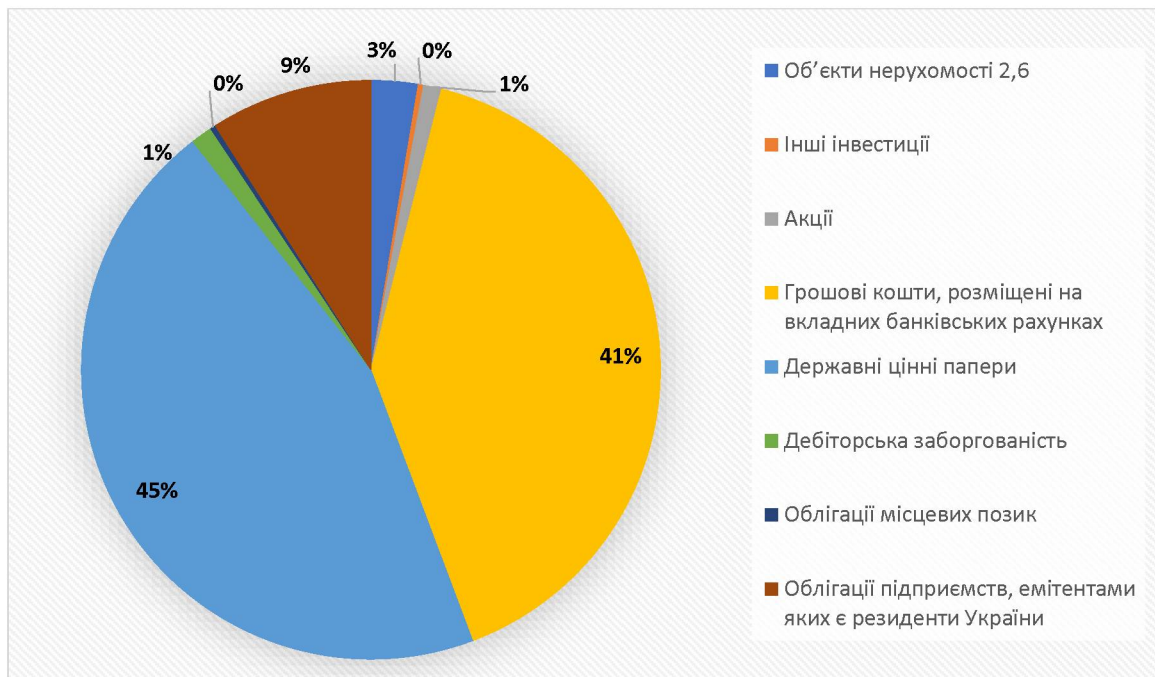

Рис. 2.6. Структура інвестування НПФ в 2022 р. [24]

Ефективність розміщення сум страхових внесків фінансування накопичувальної частини трудовий пенсії визначається ситуацією, що складається фінансовому ринку країни. А в сучасних умовах ведення воєнних дій на території України говорити про прибутковість, збереження пенсійних накопичень та розвиток НПФ не доводиться.

У сучасній Україні існує значна кількість перешкод на шляху до повноцінного функціонування НПФ. З цієї причини важливо розглянути ці перешкоди у контексті їх внутрішніх та зовнішніх аспектів. До найважливіших зовнішніх проблем можна віднести:

- нестабільну політичну та макроекономічну ситуацію в країні, яка призводить до зниження рівня доходів та добробуту населення; низький рівень довіри до фінансових установ, зокрема до НПФ;
- недостатню фінансову грамотність населення; обмежений розвиток фондового ринку;
- неадекватне нормативно-правове регулювання та недостатнє інформаційне забезпечення діяльності фондів;

- вплив військових дій.

Вирішення зазначених зовнішніх проблем вимагає комплексного підходу на рівні держави. Тому важливим етапом є підтримка стабільності третього рівня накопичувальної системи, що неможливо досягти без забезпечення стабільності всієї пенсійної системи.

Борисюк О. В., Дацюк-Томчук М. Б., Звірко А. О., Демчук І. В. вказують на наявність внутрішніх проблем НПФ, до яких «слід віднести недостатню кількість необхідних інструментів аналізу інвестування активів фондів, обмежену кількість кваліфікованих кадрів з управління активами фондів, а також компетентних працівників загалом. Для вирішення такої кількості проблем необхідно розробити низку заходів щодо забезпечення ефективного функціонування мережі НПФ в Україні:

- забезпечити прозорість діяльності НПФ та підвищити захист прав їх учасників;
- заснувати фонд гарантування пенсійних внесків учасників, котрий повертав би частину таких вкладів у випадку банкрутства обраного НПФ. Це підвищило б довіру населення до даних фінансових установ;
- удосконалити та модернізувати нормативно-правову базу, що стосується управління ризиками НПФ;
- провести заходи щодо покращення фінансової грамотності населення та підвищити суспільний інтерес до участі в системі недержавного пенсійного забезпечення;
- зменшити оподаткування виплат учасникам НПФ при досягненні ними пенсійного віку;
- надати податкові пільги для юридичних осіб – засновників НПФ, зі значною кількістю учасників;
- забезпечити розвиток фінансового ринку в Україні, що розширить асортимент фінансових інструментів, у які можуть інвестувати НПФ» [1].

Таким чином, НПФ мають важливе значення для пенсійної системи, окремих громадян і економіки в цілому. Цей унікальний фінансовий інститут

відкриває нові можливості для підвищення добробуту населення, особливо в умовах обмежених можливостей державної пенсійної системи, та сприяє економічному розвитку країни.

Аналізуючи діяльність НПФ в Україні, можна зазначити, що система недержавного пенсійного забезпечення в нашій державі на даний момент знаходиться на етапі поступового впровадження та не користується широкою популярністю серед населення. Це обумовлено переважно недовірою громадян до подібних фінансових установ, невисоким рівнем захисту від потенційних ризиків, обмеженою кількістю фінансових інструментів та недостатньо розвиненим інформаційним забезпеченням. Значущим чинником, що поглиблює ці проблеми, є військові дії на території держави.

Таким чином, важливо розробити та впровадити комплексну програму заходів для стимулювання розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Варто врахувати, що успішність діяльності НПФ у країні залежить не лише від модернізації пенсійної системи, а й від рівня життя та доходів населення, а також від розвитку інфраструктури фінансового ринку.

2.3. Напрями удосконалення системи пенсійного страхування в Україні

Багато сучасних дослідників, вивчають українську пенсійну систему та її реформу, сходяться на думці, що в Україні ще сформована справжня система пенсійного страхування. Крім того, дослідники звертають увагу на те, що система пенсійного страхування не повністю відповідає інтересам застрахованих громадян.

«За даними ООН, Україна входить до топ-15 країн світу із найшвидшими темпами скорочення населення. Причому протягом найближчих десятиліть скорочення населення відбуватиметься майже виключно за рахунок населення працездатного віку. Скорочення чисельності населення працездатного віку

зумовить зменшення кількості платників єдиного соціального внеску. Водночас витрати на соціальний захист людей похилого віку, у тому числі пенсійні витрати, зростатимуть разом зі збільшенням частки людей похилого віку» [31].

Безумовно, ключовою проблемою, як і раніше, залишається надто низький рівень пенсійного забезпечення громадян. Крім цього, існують й інші проблеми, притаманні усій вітчизняній системі обов'язкового пенсійного страхування, серед яких найактуальнішими є:

- проблема відсутності належної компенсації трудових доходів громадян, які вийшли на пенсію;
- проблема швидкого старіння населення, що ускладнює забезпечення гідного рівня пенсійних виплат за віком;
- проблема декодифікації пенсійного законодавства, виражена в існуванні привілейованих прав на пенсійне забезпечення в окремих категорій громадян;
- проблема впливу бізнес-спільноти на державну політику, у тому числі у сфері пенсійного забезпечення.

Західна О. та Шеремета Л. вказують на заходах, які слід здійснювати для удосконалення пенсійного забезпечення в Україні:

- «— продовжувати вдосконалювати пенсійне законодавство, особливо щодо впровадження накопичувального рівня пенсійного страхування;
- необхідно зменшити кількість пільг, натомість створити пенсійні програми для працівників шкідливих професій. Необхідно стимулювати роботодавців покращити умови праці, щоб збільшити тривалість життя працівників;
- покращити механізм індексації пенсій, з метою запобігання бідності пенсіонерів — скасувати мінімальні гарантовані пенсії, що стимулюватиме громадян відмовлятися від нелегальних зарплат;
- заборонити раптове збільшення обсягу пенсій у час передвиборчої кампанії» [7].

Наведені заходи можуть бути впроваджені незалежно від ситуації, які не залежать від демографічної ситуації, вони є універсальними та можуть бути враховані при удосконаленні системи пенсійного страхування будь-якої країни.

Проте для окреслення дієвих напрямів покращення пенсійної системи в Україні слід врахувати ситуацію, яка нині є в нашій країні, оцінити напрями пенсійної реформи щодо можливості її впровадження в діючих реаліях.

Зокрема, таке важливе питання як впровадження обов'язкової державної накопичувальної пенсійної системи в нинішніх умовах є просто не на часі.

По-перше, слід враховувати, що будь-які кроки в межах пенсійної реформи потребують розрахунків на роки. Для цього обов'язково потрібне розуміння демографічної ситуації в країні.

Сьогодні Україна стикнулася з величезними викликами, які серед іншого включають значний відтік населення за кордон. Це однозначно змінить демографічну ситуацію України, проте поки складно сказати як саме.

Крім того, війна призводить до високого безробіття, якого раніше не було в Україні і який оцінюється на рівні 30% економічно активного населення, а також до бідності.

Тому сьогодні варто говорити передусім про зміну підходів до соціальної політики загалом та пенсійного забезпечення зокрема.

Необхідно розробити нові підходи в широких реформах, а потім переходити на обговорення підходів до накопичувального пенсійного забезпечення.

По-друге, обговорення прихильників та противників запровадження накопичувального пенсійного забезпечення вже зараз зазвичай стикається з різним баченням того, що має бути першим.

Прихильники зміни пенсійної системи розглядають гроші платників внесків як важливе джерело довгострокових коштів, що сприятиме розвитку фондового ринку в Україні.

Натомість їх опоненти звертають увагу на те, що заощадженням українців треба гарантувати захист та приріст, що можливе лише у випадку вже наявних інструментів на фондовому ринку. З чим ми не можемо не погодитися.

Сьогодні фондовий ринок в Україні не працює і також не пропонує інструментів для інвестицій коштів, окрім і так доступних банківських депозитів та ОВДП. Саме тому НПФ здебільшого тримають кошти саме в цих інструментах.

Отже, замість примусу, слід говорити про підвищення фінансової грамотності населення, яке зможе обрати підходи до заощадження коштів на старший вік.

По-третє, держави, навіть з розвиненішими фондовими ринками та якісними інституціями, навряд чи можуть повністю захистити кошти, спрямовані на накопичувальне пенсійне страхування.

Так, в скрутні часи уряди низки країн, включно з Польщею, Угорщиною та Казахстаном, вже впроваджували «націоналізацію» (радше експропріацію) коштів накопичувального рівня пенсійного забезпечення.

З огляду на частоту криз в економіці України та високу інфляцію, сьогодні виглядає не доцільним запровадження накопичувального пенсійного рівня.

По-четверте, сьогодні в Україні працює солідарна система пенсійного страхування. Цій системі притаманна подвійна роль: не лише роль пенсійного страхування, коли пенсіонер отримує те, що заробив, але й суттєва роль компоненту соціальної політики. Так, з державного бюджету фінансують не тільки спеціальні пенсії, але й доплати ряду пенсіонерів до рівня мінімальної пенсії.

Отже, якщо спрямувати навіть 1 в.п. єдиного соціального внеску (що за оцінкою становитиме близько 18-19 млрд грн у 2022 році) на накопичувальне пенсійне страхування, відповідні втрати власних доходів Пенсійного фонду та інших фондів варто буде компенсувати через додатковий трансферт з державного бюджету. Сьогодні і так стоїть питання, як профінансувати

існуючий фіскальний розрив, а тому приходимо до питання ще більшого порушення фіскальної стійкості.

Існує велика ймовірність, що значна частина коштів, яка буде спрямована в накопичувальний пенсійний рівень, повернеться в бюджет у формі фінансування за рахунок випуску ОВДП.

Проте це буде менша сума. У Накопичувального фонду будуть адміністративні витрати, а також Фонд частину коштів зможе спрямувати на депозити в банки. При цьому, за ОВДП уряду треба буде сплачувати відсотки.

Отже, з точки зору фіскальної стійкості запровадження накопичувального рівня сьогодні – це перекладання коштів з одного джерела в інше з певною втратою під час їх руху.

І на кінець, п'ята причина щодо недоцільності наразі запроваджувати накопичувальне пенсійне страхування стосується спроможності інституцій. На жаль, сьогодні їх досить мало в Україні.

При цьому, для розвитку фондового ринку в Україні надважливою є судова реформа та реформа правоохоронних органів. Це необхідно як для розвитку ринку зокрема, так і для розвитку бізнесу в країні.

У повоєнний період саме це сприятиме надходженню в Україну інвестицій та відкриттю нових бізнесів, які з часом зможуть виходити зі своїми облігаціями та акціями на українському ринку.

Сьогодні вже існує можливість для населення накопичувати собі на пенсію за допомогою інституцій на третьому рівні пенсійного забезпечення: банківські депозити, а також у формі участі в страхуванні життя та НПФ.

Однак низька фінансова грамотність, низька довіра до цих інструментів та часом і бідність населення призводить до того, що ці інструменти не користуються попитом населення.

Зокрема, якщо говорити про депозити банків – то вони переважно короткі, що не дає можливість розглядати їх як довгострокові гроші.

Отже, активне впровадження другого рівня пенсійної системи наразі просто неможливе. Проте рівень пенсій, які виплачуються на сьогодні, не

можна віднести навіть до категорії мінімальних, що говорить про необхідність здійснення реформ. І в 2024 р. Уряд України запускає нову пенсійну реформу, метою якої є забезпечення того, щоб кожен український пенсіонер мав солідарну пенсію не нижче за 30% його середньої заробітної плати протягом життя. Разом з накопичувальною складовою - це буде не менше 50%.

З 1 березня 2024 року вже вдруге під час військового стану буде проведена індексація пенсій.

В 2024 р. у нарахуванні пенсій буде запроваджена бальна система. Вона вирівняє диспропорції між пенсіонерами, які давно вийшли на пенсію, і тими, хто зробив це нещодавно. Відповідно, виплати пенсіонерам, які виходили на пенсію раніше, підтягнуться до сучасного рівня.

Основна суть змін буде полягати в наступному. Щомісяця працевлаштовані громадяни сплачують внесок до Пенсійного фонду. Внесок буде перерахований у бали відповідно до співвідношення між зарплатою людини та середньою зарплатою по Україні на той момент. Якщо внески були здійснені із зарплати, яка є середньою по країні, то буде зараховано 10 балів. Вище середньої по країні, тоді кількість балів буде збільшена, наприклад, до 12 або більше балів, менше середньої – 8 балів. Потім ці бали щороку будуть так само перераховуватись назад у пенсію відповідно до актуальної середньої заробітної плати [18].

Держава не готова до пенсійної реформи, проте демографічна та фінансова ситуації не залишають уряду альтернатив. Вважаємо, що в умовах воєнного стану не раціонально впроваджувати будь-яку форму накопичувального пенсійного страхування. Водночас, можна проводити підготовчу роботу для функціонування пенсійних рахунків: проводити судову реформу, удосконалювати регулювання фондового ринку, створювати інфраструктуру.

Якщо цього не зробити, то після війни державі доведеться переважний обсяг видатків спрямовувати на виплату пенсій замість того, аби інвестувати їх у відбудову зруйнованої країни.

Після війни потрібно буде провести перепис населення, проаналізувати якими будуть фінансові можливості держави і розробити, базуючись на цьому, новий формат пенсійної системи та широкої системи соціального захисту. Необхідно розбудовувати довіру між державою і громадянами через прогнозовану та обґрунтовану політику, а не впровадженням швидких кроків.

Висновки до розділу 2

Проаналізовано динаміку доходів та видатків Пенсійного фонду України. Запропоновано шляхи збільшення надходжень до Пенсійного фонду України та напрями вдосконалення механізму перерозподілу коштів і оптимізації видаткової частини бюджету. Досліджуючи стан пенсійного забезпечення в Україні, учені зазначають, що нинішня система пенсійного страхування перебуває в скрутному фінансовому стані та не виконує належним чином свого основного завдання – не забезпечує пенсіонерів необхідним рівнем доходу для підтримки хоча б мінімального стандарту життя.

Визначено, що основними причинами зростання заборгованості є несплата фізичними особами-підприємцями зобов'язань на суму ЄСВ; відсутність коштів для фінансування поточних зобов'язань державних підприємств для відшкодування фактичних витрат на виплату та доставку пільгових пенсій і погашення боргу.

Визначено, що основними пріоритетами вирішення проблеми функціонування системи пенсійного соціального захисту є ліквідація (зменшення) дефіциту бюджету ПФУ шляхом збільшення максимального розміру бази ЄСВ з 15 до 25 мінімальних; виплата заробітної плати суми ЄСВ із заробітної плати, що перевищує граничний розмір; законодавче встановлення вимоги щодо сплати ЄСВ для керівників підприємств у розмірі не менше трьох мінімальних заробітних плат; скасування невиправданих пільг.

НПФ мають важливе значення для пенсійної системи, окремих громадян і економіки в цілому. Цей унікальний фінансовий інститут відкриває нові можливості для підвищення добробуту населення, особливо в умовах обмежених можливостей державної пенсійної системи, та сприяє економічному розвитку країни.

Аналізуючи діяльність НПФ в Україні, можна зазначити, що система недержавного пенсійного забезпечення в нашій державі на даний момент знаходиться на етапі поступового впровадження та не користується широкою популярністю серед населення. Це обумовлено переважно недовірою громадян до подібних фінансових установ, невисоким рівнем захисту від потенційних ризиків, обмеженою кількістю фінансових інструментів та недостатньо розвиненим інформаційним забезпеченням. Значущим чинником, що поглиблює ці проблеми, є військові дії на території держави.

Для окреслення дієвих напрямів покращення пенсійної системи в Україні враховуючи ситуацію, яка нині є в нашій країні, оцінено напрями пенсійної реформи щодо можливості її впровадження в діючих реаліях.

Встановлено недоцільність впровадження обов'язкової державної накопичувальної пенсійної системи в нинішніх умовах. Це зумовлено рядом причин, серед яких: відсутність чіткого розуміння демографічної ситуації в країні в умовах воєнного стану та великої міграції населення закордон; високий рівень безробіття; недієвість фондового ринку в Україні та обмеженість інструментів для інвестицій коштів; часті кризи в економіці України та висока інфляція; з точки зору фіскальної стійкості запровадження накопичувального рівня сьогодні – це перекладання коштів з одного джерела в інше з певною втратою під час їх руху.

Вважаємо, що в умовах воєнного стану не раціонально впроваджувати будь-яку форму накопичувального пенсійного страхування. Водночас, можна проводити підготовчу роботу для функціонування пенсійних рахунків: проводити судову реформу, удосконалювати регулювання фондового ринку, створювати інфраструктуру.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

В ході дослідження напрямів розвитку системи пенсійного страхування в Україні ми дійшли таких висновків:

1. Визначено, що під час розгляду сутності поняття «пенсія» слід виділяти такі аспекти: 1) демографічний; 2) соціальний; 3) політичний. Це дозволило уточнити поняття пенсії як відкладеної частини заробітної плати самого працівника, яка є сукупністю життєвих коштів, необхідних для нормального його життєзабезпечення (і членів його сім'ї), після досягнення ним відповідних умов, що дають йому право на пенсію. Уточнено функції пенсійного страхування (фіскальна; перерозподільна; соціальна; політична) та визначено ряд його особливостей.

2. Узагальнено моделі пенсійного забезпечення за різними ознаками: за особливостями формування фінансових ресурсів (солідарні, накопичувальні); за структурною побудови (державне пенсійне забезпечення; недержавне пенсійне забезпечення); за стратегіями (солідарна стратегія пенсійного забезпечення; накопичувальна стратегія пенсійного забезпечення; змішана стратегія пенсійного забезпечення). Встановлено, що найбільш вразливою до різних загроз є саме солідарна пенсійна система порівняно з накопичувальною. Проте за умови їх поєднання вони формують фінансово стійку пенсійну систему, яка є запорукою більш стабільного соціального забезпечення.

3. Визначено, що наразі високорозвинені західні країни використовують пенсійні моделі двох типів: англо-саксонську модель (Беверіджа) та континентальну модель (Бісмарка). В ході оцінки зарубіжних систем пенсійного забезпечення визначені такі загальні риси: 1) недержавні пенсійні фонди співіснують із державними системами пенсійного забезпечення, та доповнюють їх, забезпечуючи доведення пенсійних виплат громадянам до рівня комфортного проживання після втрати ними працездатності; 2) діяльність НПФ піддається контролю з боку держави; 3) у більшості країн встановлено податкові пільги для осіб, які здійснюють добровільне інвестування коштів у НПФ за рахунок власних коштів; 4) розробником

інвестиційної стратегії є НПФ, який оплачує послуги спеціалізованих управляючих компаній, що забезпечують управління активами, дуже низьким ставкам. Вивчення успішного досвіду побудови пенсійних систем в інших країнах, аналіз переваг та недоліків різних пенсійних моделей є необхідною умовою процесу формування ефективної пенсійної системи і в Україні.

4. Проаналізовано динаміку доходів та видатків Пенсійного фонду України. Запропоновано шляхи збільшення надходжень до Пенсійного фонду України та напрями вдосконалення механізму перерозподілу коштів і оптимізації видаткової частини бюджету. Досліджуючи стан пенсійного забезпечення в Україні, учені зазначають, що нинішня система пенсійного страхування перебуває в скрутному фінансовому стані та не виконує належним чином свого основного завдання – не забезпечує пенсіонерів необхідним рівнем доходу для підтримки хоча б мінімального стандарту життя. Основними пріоритетами вирішення проблеми функціонування системи пенсійного соціального захисту є ліквідація (зменшення) дефіциту бюджету ПФУ шляхом збільшення максимального розміру бази ЄСВ з 15 до 25 мінімальних; виплата заробітної плати суми ЄСВ із заробітної плати, що перевищує граничний розмір; законодавче встановлення вимоги щодо сплати ЄСВ для керівників підприємств у розмірі не менше трьох мінімальних заробітних плат; скасування невиправданих пільг.

5. Аналізуючи діяльність НПФ в Україні, можна зазначити, що система недержавного пенсійного забезпечення в нашій державі на даний момент знаходиться на етапі поступового впровадження та не користується широкою популярністю серед населення. Це обумовлено переважно недовірою громадян до подібних фінансових установ, невисоким рівнем захисту від потенційних ризиків, обмеженою кількістю фінансових інструментів та недостатньо розвиненим інформаційним забезпеченням. Значущим чинником, що поглиблює ці проблеми, є військові дії на території держави.

6. Встановлено недоцільність впровадження обов'язкової державної накопичувальної пенсійної системи в нинішніх умовах. Це зумовлено рядом

причин, серед яких: відсутність чіткого розуміння демографічної ситуації в країні в умовах воєнного стану та великої міграції населення закордон; високий рівень безробіття; недовіра фондового ринку в Україні та обмеженість інструментів для інвестицій коштів; часті кризи в економіці України та висока інфляція; з точки зору фінансової стійкості запровадження накопичувального рівня сьогодні – це перекладання коштів з одного джерела в інше з певною втратою під час їх руху. Вважаємо, що в умовах воєнного стану не раціонально впроваджувати будь-яку форму накопичувального пенсійного страхування. Водночас, можна проводити підготовчу роботу для функціонування пенсійних рахунків: проводити судову реформу, удосконалювати регулювання фондового ринку, створювати інфраструктуру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисюк О. В., Дацюк-Томчук М. Б., Звірко А. О., Демчук І. В. Роль недержавних пенсійних фондів у забезпечення соціально-економічного розвитку України. *Modern Economics*. 2022. № 32(2022). С. 16-23. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V32\(2022\)-02](https://doi.org/10.31521/modecon.V32(2022)-02).
2. Братченко Л.Є., Комарова О.О. Характеристика структури системи пенсійного забезпечення сучасної України. 5th International Scientific Conference – Science progress in European countries: new concepts and modern solutions. Papers of the 5th International Scientific Conference. February 28, 2019, Stuttgart, Germany. – С. 558–566..
3. Горбунова О.А., Шеремет О.А. Європейський досвід організації пенсійного забезпечення. Сучасний рух науки: тези доп. VIII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 3-4 жовтня 2019 р. Дніпро, 2019. Т.1. С. 441-446.
4. Гуменюк В. Є. Пенсійна система як об'єкт публічного управління у сфері пенсійного забезпечення в Україні. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені ЕО Дідоренка. 2021. № 2.94. С. 192-200.
5. Демченко К. І. Характеристика видів пенсійних систем. Економіка, фінанси, облік та право: стратегічні пріоритети розвитку в умовах глобалізації: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 20 квітня 2019 р.): у 7 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч. 1. 63 с. С. 21-24
6. Жайворонок І. Р. Державне регулювання системи пенсійного забезпечення: дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2021. 234 с.
7. Західна О., Шеремета Л. Аналіз поточного стану пенсійного забезпечення в Україні. *Молодий вчений*. 2022. № 5 (105). С. 17-23. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-5-105-4>

8. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2022 році. 23 квітня 2023 р. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2157200-zvit-pro-robotu-organiv-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2022-rik/>
9. Історія створення Пенсійного фонду України URL: <https://www.pfu.gov.ua/cn/1737-historypfu>
10. Калюга Є., Гайдученко Т. Оцінка дієздатності солідарного рівня пенсійної системи України. Молодий вчений. 2020. № 12 (88). С. 121-126. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-12-88-25>
11. Кириленко О. П., Малиняк Б. С. Петрушка О. В. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія О. П Кириленко, Б. С. Малиняк та ін. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 350 с.
12. Коваленко О. Кабмін затвердив бюджет Пенсійного фонду: де братимуть гроші під час війни. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/uryad-zatverdiv-byudzheth-pensiynogo-fondu-na-cey-rik-12308970.html>
13. Коваль О. П. Перспективи впровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи в Україні: вплив на економічну безпеку : монографія. Київ : НІСД, 2012. 240 с.
14. Кравченко М. В. Накопичувальна пенсій- на система як інструмент соціального захисту громадян. Державне управління: теорія і практика. 2010. С. 1–7.
15. Латковська Т. П. Проблеми фінансово-правового режиму дієвості пенсійної системи України. Інтелектуальна власність і право на шляху до сталого розвитку України : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 квітня 2021 р.). Київ, 2021.
16. Майбутнє пенсійної системи України: адекватність, охоплення та стійкість / Міжнародна організація праці; Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. – Будапешт: МОП, 2019. UN Policy Paper on Social Protection: pensions in focus,

presented on 15th of April, 2021. URL: https://www.youtube.com/watch?v=XV8WyG_nwfU.

17. Марущак А. В. Діяльність пенсійного фонду України як позабюджетного цільового фонду у контексті реформувань пенсійної системи. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 6. С. 59-63.

18. Михайлов Д. У 2024 році уряд запустить нову пенсійну реформу - Шмигаль. 22 вересня 2023 р. URL: <https://suspilne.media/578585-u-2024-roci-urad-zapustit-novu-pensijnu-reformu-smigal/>

19. Мірошник Р., Біська К. Проблеми впровадження пенсійного страхування в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-58>

20. Нарожна Н. І. Доходи Пенсійного фонду: оптимізація формування та резерви зростання. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля* №16 (205) 2013. ЦЕЕ: [Ше:///C:/№era/IP/Downloads/VSUNU_2013_16_31%20\(7\).pdf](http://www.vsu-nu.edu.ua/Downloads/VSUNU_2013_16_31%20(7).pdf)

21. Огляд основних підсумків роботи Пенсійного фонду України за січень – вересень 2023 року. Пенсійний фонд України. 2023. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2160820-oglyad-osnovnyh-pidsumkivroboty-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-sichen-veresen-2023-roku/>

22. Павловська Л.Д., Мрачковська Н.К. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7351>. DOI: [10.32702/2307-2105-2019.10.74](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.10.74)

23. Пенсійний фонд України. Огляд основних підсумків роботи Пенсійного фонду України за 2022 рік. 4 січня 2023 р. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2155532-oglyad-osnovnyh-pidsumkiv-roboty-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2022-rik/>

24. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2022. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp->

content/uploads/2023/05/informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-npf-ukrainy-stanom-na-31.12.2022.pdf

25. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#n170>

26. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>

27. Скуратівський В. А., Трощинський В. П., Лібанова Е. М. Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навчальний посібник : у 2 ч. Київ : НАДУ, 2009. Ч. 1. 456 с.

28. Слатвінська М. О. Проблеми функціонування позабюджетних обов'язкових цільових фондів в Україні. East European Scientific Journal. 2019. № 1(41). Р. 1. С. 23–31.

29. Становська Т. В. Досвід європейських країн в побудові пенсійної системи України. Управлінська діяльність: досвід, тенденції, перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених. У двох частинах. / Ч. 2. Адміністративно-управлінська діяльність у публічній сфері / За загал. ред.. проф. А.В. Серікова. Харків: ХНУБА. 2019. С. 47-49

30. Теслюк С.А. Розроблення концептуальних підходів до формування державної політики розвитку НПФ в Україні. Гроші. Фінанси і кредит. 2018. №26. С 90-95

31. У Раді знову пропонують запровадити накопичувальні пенсії: хто і як має брати участь у системі. 19 квітня 2023 р. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/04/19/infografika/suspilstvo/radi-znovu-proponuyut-zaprovadyty-nakopychuvalni-pensiyi-xto-yak-maye-braty-uchast-systemi>

32. Чернявська О.В., Горбунова О.А. Класифікація національних моделей пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2013/
33. Beetsma R., Romp W. Participation Constraints in Pension Systems. CEPR Discussion Paper, 2013, no. 9656. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/87563/1/13-149.pdf>
34. Bellone B., Bibbee A. The Ageing Challenge in Norway: Ensuring a Sustainable Pension and Welfare System. OECD Economics Department Working Papers. 2016. №480. 46 pages
35. Chen D.H.J., Beetsma R.M.W.J. Mandatory Participation in Occupational Pension Schemes in the Netherlands and Other Countries. An Update. Netspar Discussion Paper, 2015, no. 10/2015-032. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2670476>
36. Das sind die größten Pensionskassen in Deutschland. URL: <https://www.private-banking-magazin.de/kapitalanlagen-das-sind-die-groessten-pensionskassen-in-deutschland/>
37. Deloitte. Jaké budou důchody? Economics & Statistics Zář, 2019.
38. Guardiancich I. United Kingdom. Current Pension System: First Assessment of Reform Outcome and Output. European Social Observatory, 2010. URL: http://www.ose.be/files/publication/2010/country_reports_pension/OSE_2010_CR_pension_UK.pdf
39. Hagen J. Pension principles in the Swedish pension system. Scandinavian Economic History Review. 2017. № 65(1). P. 1-24
40. Hovorka J. Kdy půjdu do důchodu a kolik dostanu. Kalkulačka a pravidla. URL: <https://www.penize.cz/starobni-duchod/436293-kdy-pujdu-do-duchodu-a-kolik-dostanu-jak-se-pocita-narok>
41. IKZE w Dobrowolnych Funduszach Emerytalnych. URL: <https://konto-ikze.pl/>

42. Pensions Right Centre Web Site. 2017. URL: <http://www.pensionrights.org/issues/legislation/automatic-enrollment-401ks>
43. Removal of Stakeholder Designation Requirements - Impact Assessment. DWP, 2012. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/removal-of-stakeholder-pension-designation-requirements-impact-assessment>
44. Ruland F., Haerendel U. Die Rentenpolitik vor Zukunftsentscheidungen: Wie sieht ein nachhaltiger Generationenvertrag aus? Deutsche Renten Versicherung. 2020. № 1. URL: https://www.deutsche-rentenversicherung.de/SharedDocs/Downloads/DE/Zeitschriften/DRV_Hefte_deutsch/2020/heft_1.pdf?__blob=publicationFile&v=2
45. Skrypnyk M. I., Vyhivska I. M., Grabczuk I. L., Hryhorevska O. O. Pension reform of Ukraine as a key to social security: threats and prospects. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2017. Vol. 2, No 23. P. 463-469.

ДОДАТКИ

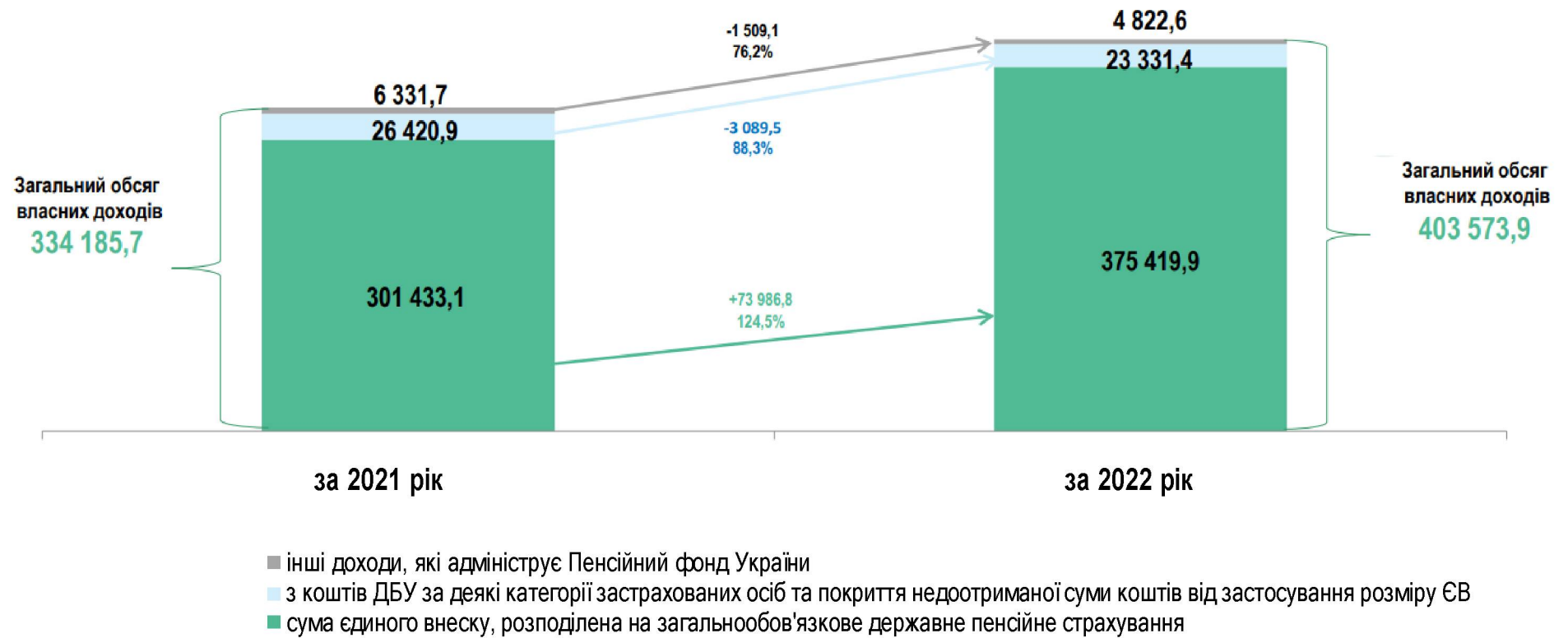

Рис. А.1. Динаміка доходів Пенсійного фонду України за 2021-2022 рр.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

[24]

Показники	Станом на 31.12.2020	Станом на 31.12.2021	Станом на 31.12.2022	Темпи приросту, %	
				станом на 31.12.2021/ станом на 31.12.2020	станом на 31.12.2022/ станом на 31.12.2021
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	87,8	95,5	96,1	8,8	0,6
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	883,0	890,7	887,8	0,9	-0,3
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	3563,7	3874,7	4146,0	8,7	7,0
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	2377,9	2618,3	2819,0	10,1	7,7
у тому числі:					
- від фізичних осіб	300,7	425,2	506,7	41,4	19,2
- від фізичних осіб-підприємців	0,3	0,3	0,3	0,0	0,0
- від юридичних осіб	2075,5	2192,4	2299,6	5,6	4,9
Пенсійні виплати, млн. грн.	1107,4	1287,2	1461,1	16,2	13,5
Кількість учасників, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	87,0	90,0	91,9	3,4	2,1
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	2635,7	2957,4	3285,6	12,2	11,1
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	2179,5	2428,7	2683,6	11,4	10,5
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	456,1	528,7	602,0	15,9	13,9

Динаміка структури інвестованих пенсійних активів [24]

Назва активу	Станом на 31.12.2021		Станом на 31.12.2022		Приріст станом на 31.12.2022/ станом на 31.12.2021, (%)
	Загальна вартість, млн грн	Відсоток від загальної суми активів, %	Загальна вартість, млн грн	Відсоток від загальної суми активів, %	
Державні цінні папери	1 807,1	46,6	1 864,8	45,0	3,2%
Грошові кошти	1 290,1	33,3	1 666,4	40,2	29,2%
Облігації підприємств	423,3	10,9	374,3	9,0	-11,6%
Об'єкти нерухомості	108,7	2,8	109,0	2,6	0,3%
Дебіторська заборгованість	42,3	1,1	50,4	1,2	19,1%
Акції	64,4	1,7	42,0	1,0	-34,8%
Інші інвестиції	13,6	0,4	11,0	0,3	-19,1%
Облігації внутрішніх місцевих позик	114,3	2,9	13,4	0,3	-88,3%
Банківські метали	10,9	0,3	14,7	0,4	34,9%
Всього:	3 874,7	100,0	4 146,0	100,0	7,0%